

UIT DE VERENIGING

Op de ledenjaarvergadering van 7 april jl. werden mevrouw Aline van Dam en de heer Steven Leijzen herkozen in het bestuur, terwijl de heer Evert de Jonge aftrad. Het bestuur heeft hem gevraagd als waarnemend voorzitter aan te blijven tot na het jubileum, waarmee hij heeft ingestemd. Verder werd de vergadering gevraagd akkoord te gaan met de benoeming van de heer A. Schurink als nieuw bestuurslid, ofschoon dat niet was aangekondigd. Deze toestemming werd gegeven onder voorwaarde dat, indien zich binnen 14 dagen na het verschijnen van dit nummer van *Ampt Epe* tegenkandidaten aandienen, er een extra ledenvergadering zal worden ingelast op 28 mei (13.25 uur), onmiddellijk voorafgaande aan de excursie. (Tegenkandidaten kunnen zich melden bij de secretaris.)

Met dank aan Martin Stevens

Bij de Kopermolen in Zuuk is een hopveld aangeplant, waardoor een oude agrarische activiteit wordt hersteld. Rond 1700 stond een deel van onder andere de Emsterenk vol met de hopplanten van enkele meters hoog; de bellen van deze plant werden gebruikt om de smaak en de houdbaarheid van bier te bevorderen. Helaas is er geen hopeest – bewaarplaats voor hop – bewaard gebleven, maar er zijn plannen om er een na te bouwen.

Museum Vaassen Historie beter toegankelijk

Het museum heeft een subsidie van de gemeente Epe gekregen om de toegankelijkheid te verbeteren. Er zullen onder andere twee trapliftten worden geplaatst zodat ook lichamelijk beperkten het museum kunnen bezoeken.

Emster Belang en de Stichting Landschapsbeheer Gelderland zijn een erfbeplantingproject gestart voor particulieren, buitenlui en agrariërs in Emst. Het doel is de erven in het buitengebied te voorzien van streekeigen beplanting en bomen die hier landschappelijk gezien het beste passen. Voor inlichtingen enz.: 026 - 353 75 55 of Hans.Buers@hotmail.com of kijk op: www.landschapsbeheergelderland.nl Onlangs zijn er foto's – gemaakt door Jan Paasman – van het haardstedenregister ambt Epe (1749) geplaatst op: www.geneaknowhow.net (Onder Gelderland>internet>Epe). Het betreft een voor de belasting samengestelde lijst van alle (manelijke) inwoners, de gezinssamenstelling, het beroep, het aantal schoorstenen en de bezaaide landen. Zowel voor genealogen als voor historisch onderzoek een belangrijke bron van informatie.

Jubileum / symposium zaterdag 15 oktober 2011 om 13.30 uur te Epe

Zoals u wellicht weet, bestaat onze vereniging dit jaar 50 jaar. Dat wil de vereniging benadrukken door de uitgave van een dvd van de verfilmde Eper Canon. Dankzij subsidies van de gemeente Epe, de Rabobank en het St. Anthoniegilde, de inzet van enthousiaste bestuursleden en filmbureau Metz uit Welsum wordt er een uniek project tot stand gebracht. Nog niet eerder werd een canon verfilmd. De dvd wordt beschikbaar gesteld aan het onderwijs in onze gemeente, maar ook aan u. Voorafgaand willen wij de dvd op een symposium tonen. Wij willen u alvast uitnodigen aanwezig te zijn op ons jubileum/symposium.

N.B.: In het juninummer verneemt u meer.

Een dag vrijwilliger voor de vereniging: hulp gezocht

Op de jubileumdag kunnen we wat hulp gebruiken. Ook na afloop hebben we wat extra handjes nodig. Kunt u op 15 oktober of de week erna ons een dag(deel) helpen? Mail ons via: jubileum@ampt-epe.nl, of bel ons op 0578 - 62 08 74 (Aline van Dam), 0578 - 66 20 33 (Henk Kloezeleman), 0578 - 66 22 08 (Evert de Jonge) of 0578 - 61 46 64 (Steven Leijsen).

Iets te melden voor deze rubriek? Mail naar: voorzitter@ampt-epe.nl

**Ter gelegenheid van zijn 100e geboortedag
een herinnering aan**

**AALT VAN VEMDE
(7-7-1911 tot 28-4-1965)**

**Eper verzetsman – oprichter van de Remboe –
voordrachtskunstenaar**

Door het bovengenoemde werk is Aalt van Vemde in het dorp Epe, en zelfs elders in het land, bekend geworden. Daarnaast was hij nog boer, vertegenwoordiger van de landbouw-coöperatie, pluimveeselecteur, recreatieleider, boekhouder, vakbondsman, gemeenteraadslid en vader van acht kinderen. Hij las en schreef, ontwierp gebouwtjes en meubelen, hij zong en filosofeerde en reed met een motorfiets door het land.

Zijn bekendheid kwam niet alleen door datgene wat hij deed, maar vooral ook door hoe hij was: een bijzondere en eigengereide man, die zich in geen enkel laatje liet stoppen. Zijn karaktereigenschappen waren veelzijdig, maar wel op veel punten tegenstrijdig. Hij was een wispelturig mens: invoelend, joviaal en innemend, maar ook eigenwijs en tegendraads. Sociaal, maar ook individualistisch, wijs en ruimdenkend, maar ook fanatiek en radicaal. Hij was trouw aan de gemeenschap en had een groot

verantwoordelijkheidsbesef, maar kon tegelijkertijd sociale normen, orde en gezag aan z'n laars lappen als hij dat nodig vond. Hij bloeide op voor groot publiek, maar zocht ook de eenzaamheid en stilte. Hij was moedig en angstig tegelijk.

Aalt was altijd te herkennen aan zijn manchester rijbroeken die hij zelf ontwierp en bij Wagenaar in Epe op maat liet maken, steeds in een andere kleur: grijs, bruin of wijnrood.

DEEL 1. JEUGD EN OORLOGSTIJD

Jeugd

Aalt werd op 7 juli 1911 geboren, als oudste zoon van Hendrik(us) van Vemde en Gerritje Zoetbrood. Samen met de inwonende grootouders (Van Vemde) vormden zij een eenvoudig agrarisch gezin, dat in een van de oudste boerderijtjes in Wissel woonde.

Nadat in 1913 dochter Aaltje was geboren, brak in 1914 de Eerste Wereldoorlog uit en werd het Nederlandse leger gemobiliseerd. Hendrik werd opgeroepen en bij de nationale reservetroepen in de buurt van Alphen aan den Rijn geplaatst.

Ruim anderhalf jaar lang, met uitzondering van enkele verlofdagen, leefden de ouders gescheiden van elkaar. Het was voor allebei een zware tijd. Hendrik deed veel nieuwe indrukken op, maar leed tegelijkertijd onder verveling, terwijl Gerritje zowel de kleine kinderen (én schoonouders) als het bedrijf moest verzorgen.

Ze hielden er een levendige briefwisseling op na, die voor een groot deel bewaard is gebleven. Gerritje schreef in elke brief een paar zinnnetjes over de kinderen:

Aalt vraagt iedere keer naar je, maar hij weet nu al wel, dat va weg is en Aaltje begint hoe langer hoe vlugger te lopen. (...) Zus durft zich maar niet los te laten. Aaltman zegt altijd nog maar: dat moet vaten maar is timmeren, 't is net hetzelfde wat kapot is. (...) Aaltman heeft het altijd over Vaten. Straks was hij aan 't brief voorlezen van Vaten, zo zei hij: de aardappels zijn er uit en de rogge is er in. (...) Zus loopt nu overal al, ze kruipt nu ook niet

Familiefoto Van Vemde (circa 1920/21). V.l.n.r.: opa Aalt van Vemde, Gijs, opoe Wychertje van Vemde-van Egteren, Aaltje, moeder Gerritje van Vemde-Zoetbrood, Aalt, vader Hendrik van Vemde.

meer. Aalt zit hier bij de tafel prentjes te kijken, hij vraagt maar steeds door, zodat ik bijna niet kan denken. (...) Het gaat niet zo best om een brief te schrijven daar de kinderen bij zijn. Zus is nogal martelig en Aaltman zit hier bij mij te praten en dan moet hij iedere keer zien hoeveel ik er op heb geschreven.

In maart 1916 kwam Hendrik uit dienst. In 1917 werd zoon Gijsbertus geboren en in mei 1918 brandde de boerderij af. Hierover schrijft mijn tante, wijlen Aaltje van den Bremen-van Vemde (in Epe bekend als de dialectschrijfster 'Alve'):

Dat was een heel moeilijke tijd voor ons, ook als kind is dat vreselijk voor je. Alle spullen, die mijn moeder opgespaard had, gingen verloren, oude antieke meubelen, vazen en gekleurde borden. Ik heb altijd het idee gehad, dat ik deze rampen beter verwerkt heb dan Aalt. Hij is toen nog het schuurtje ingelopen, waar de brandstoffen bewaard werden, die nog dagen lang smeulden en heeft z'n voeten nogal verbrand. (...) We gingen wonen in de grote keuken van Berends Hoeve, waar je wel met paard en wagen kon rondrijden. Daar was veel ruimte, maar slechts één vertrek. We werden allemaal heel erg ziek en Gijs heeft het er net op een kantje na van afgebracht.

Hendrik kocht een half jaar later de 'boerderij in de bocht' in Wissel (tegenwoordig tegenover de tunnel).

Aalt ging met zes jaar naar de lagere Wisselse school, waar hij tot de vijfde klas op zat. Aaltje: *Het eerste jaar dat Aalt op school was en net het Sinterklaasfeest gevierd had, ging hij 's-avonds op een stoel staan en begon voor te dragen: 'Jullie hadden weer veel te weinig hooi in mijn schoen gelegd, mijn paard kwam helemaal uit Spanje en was moe.'*

Schoolfoto van de Wisselse school, genomen op 1 juli 1919. Helemaal vooraan in het midden, links met de lei in de hand: Aalt. In de tweede meisjesrij van boven: derde meisje van links (met zwart jurkje) Jenni Mulder; tweede meisje van rechts: Aaltje.

Periode tot de oorlog

Na de lagere school ging hij naar de mulo, maar hield het daar niet langer dan een jaar uit. Hij bleef liever thuis werken, omdat hij boer wilde worden. Hij volgde een melkcursus en lessen in het lager landbouwonderwijs. Met 16 jaar trad hij als verkoper in dienst bij de landbouwcoöperatie.

Mijn oom Bertus van den Bremen ontmoette zijn toekomstige zwager daar twee jaar later.

Bertus: Aalt was de hele week bij de weg om bestellingen bij de boeren/klanten op te halen en eventueel de geleverde goederen af te rekenen. Hij kon dat werk door uitbreiding niet meer alleen afen daarom kwam ik erbij. Ik ging twee dagen per week, 's-maandags en dinsdags de boer op en zat de rest van de week op kantoor. Aalt 'reisde' de hele week. Hij ging de eerste keer ook met me mee om me in 'mijn wijk' Tongeren, Wissel, Laarstraat en omstreken te introduceren. Toen kwam ik voor de eerste keer in huize Van Vemde, niet te weten, dat ik daar nog eens 'kind aan huis' zou worden.

Aalt en ik hebben altijd goed met elkaar kunnen opschieten, al waren we het op veel punten niet eens met elkaar. In het algemeen was het wel zo, dat zijn stellingname veel radicaler was dan de mijne. Het gebeurde nog al eens, dat we op zaterdagavond na het einde van de week om 18 uur nog een tijd bij de 'Ploeg', waar onze wegen zich scheidde, bleven kletsen.

Aalt was een goede vertegenwoordiger. Hij kon goed met mensen omgaan en had een vlot

verkoopbabbeltje. Maar in het 'thuisfront' op kantoor en in de malerei veroorzaakte hij wel eens moeilijkheden door pas op het laatste ogenblik met de bestellingen binnen te komen. Aalt was namelijk iemand, die niet volgens vastgestelde tijden kon functioneren.

's-Morgens kon hij slecht uit bed komen, maar het is ook wel gebeurd, dat hij 's-avonds bij klanten kwam, die al op bed lagen!

Aalt bekwaamde zich als kuikensekser en volgde een cursus boekhouden.

In 1930 overleed moeder Gerritje aan een slopende ziekte.

Aaltje: Dat was een dieptepunt in ons leven, maar we hadden moeder beloofd er samen wat van te maken.

Ook hier duidt zij aan dat Aalt dit moeilijker kon verwerken dan zij: *Met Aalt ging het toen minder.* In ieder geval was zij degene, die de grootste last op haar schouders droeg en als 17-jarige de moeder moest vervangen. Dit hield in dat ze haar oude invalide grootmoeder moest verzorgen, die haar schoondochter al het leven zuur had gemaakt. Volgens de verhalen 'een kreng van een mens'. Broer Gijs was nog een kind van 13 jaar. Vader Hendrik was ook geen grote steun. Aaltje regelde alles.

Bertus over zijn schoonvader: *Vader Van Vemde was een aardige man met een wat filosofische inslag. Hij las veel, maakte af en toe wat muziek op zijn fluit en was geïnteresseerd in veel dingen, ook politiek. Mijn indruk is, dat deze man nooit boer had moeten worden, er had een wetenschapsman in gezeten. Maar in die tijd kon je niet kiezen, vooral als je de enige zoon van een kleine boer was.*

Aalt wilde dus wel boer worden, maar had zijn eigen kop en week steeds weer van de gemakkelijke, gebaande paden af. Ondertussen hield hij zich duidelijk met andere dingen bezig.

Bertus: *In mijn herinnering was Aalt nooit thuis als ik er was, maar hij woonde in de zijkamer en bouwde daar zijn boekenbezit op met schrijvers als Künkel, Jung, Freud en Kant.*

Aaltje: *Hij was een aanhanger van Bart de Ligt (christelijk socialist en pacifist). We hebben ook al eens in ons Wisselse huis een huiszoeking gehad door de marechaussee. Aalt was toen vreselijk boos op mij, dat ik die mensen zomaar in zijn boekenkast heb laten kijken.*

Aalt en zijn zus, evenals Jenni Mulder, zijn toekomstige vrouw, waren allemaal lid van de VCJB (vrijzinnig christelijke jongerenbond). Vader Hendrik zat overigens jarenlang in de kerkenraad van de vrijzinnige Grote Kerk.

De VCJB-cultuur speelde, net als bij andere jongerenbewegingen (een typisch verschijnsel in die tijd), een belangrijke identiteitsstichtende rol. Er werd daar o.a. veel en graag gezongen - en Aalt zong goed - maar toen het touwtrekken om het leiderschap begon, kwam Aalt (als geboren leider met radicale standpunten) in conflict met anderen. Hij bevond zich met zijn ideeën duidelijk in de minderheid. Toen hij verloor, stapte hij op. Hij keerde de kerk vanaf die tijd helemaal de rug toe.

Een andere keer haalde hij de plaatselijke pers toen hij als 19-jarige de toenmalige wethouder Heering aanviel op diens sociale beleid. Bertus: *Het ging hierbij om een oud echtpaar, dat in kommervolle omstandigheden leefde en aan wie door de gemeente ondersteuning was geweigerd. Behalve de afwerende houding van de wethouder ('wat weet zo'n jongen nu van deze problemen') kreeg zijn standpunt in Epe ook veel waardering.*

Aaltje had het moeilijk met haar recalcitrante grote broer, die haar goede zorgen aan zijn laars lapte en deed waar hij zin in had.

Omstreeks 1935-1936 ging hij het huis uit en ging in een hut op het latere

Remboeterrein wonen, toen nog 'het Wisselscheveld' geheten, dat hem per erfdeel werd toegekend.

Bertus: *Hij leidde daar een soort kluizenaarsbestaan, zich voedende met voornamelijk appels (en koffie). Het behoeft geen betoog, dat Aalt door deze verhuizing nog meer het etiket 'bijzonder' kreeg opgeplakt. Een oude boer in Wissel vroeg mij: 'Hoe geet et mit oew zwoager doar in Kanaän?' Maar Aalt trok zich daar zo te zien niets van aan. Soms denk ik wel, dat hij er van genoot! Ik ben verschillende keren bij hem in 'Kanaän' op bezoek geweest. We kletsten er tot diep in de nacht en dronken er koffie bij liters.*

Door zijn niet te stillen leeshonger en zijn belangstelling voor ethisch-filosofische levensvragen kwam Aalt in aanraking met literatuur. Zowel bij de grote internationale schrijvers zoals Poeskin, Tsjechov, Faulkner, Gallico, Lagerlöf en Lessing als ook bij Nederlandse dichters en schrijvers, zoals Hendrik Marsman, Henriette Roland Holst, Henriëtte van Eijk, Annie M.G. Schmidt, Godfried Bomans en Multatuli, vond hij verhalen die hem persoonlijk raakten. Hij begon deze verhalen uit z'n hoofd te leren en in de eenzaamheid van de Wisselse bossen voor te dragen. Soms werd hij door iemand waargenomen en op een dag was die iemand niemand minder dan de Franse schrijver André Gide, die een paar weken op de Veluwe doorbracht. Een plaatselijke krant schreef hierover in het jaar 1957:¹⁾

In 1936 bezocht de grote Franse schrijver André Gide Nederland. Tijdens een wandeling over de Veluwe bleef hij plotseling staan, gefascineerd door een stem, die aan de bosrand een gedicht van Adema van Scheltema declameerde. Hoewel hij de woorden niet begreep, werd Gide ontroerd door de zuiverheid van het rythme. Zodanig, dat hij, nadat de laatste klanken waren verwaaid, dwars door heide en struiken, op zoek ging naar de onbekende om hem te danken en te complimenteren. Die onbekende was Aalt van Vemde, toen 25 jaar en nog maar een beginnening in de voordrachtskunst.

Broer en zus Aalt en Aalje, beginjaren 30. Foto genomen vanuit het ouderlijk huis 'op de bocht', met zicht op het meelpakhuis van de Vreede (vroeger korenmolen, later kleuterschooltje).

door die gekke Aalt. Zij reageerde op zijn wispelturigheid met een stoïcijnse gelatenheid en bezat gelukkig een praktisch verstand.

Op 1 maart 1940 werd hun eerste dochter Gerritje Aaltje geboren.

Op 10 mei vielen de Duitsers Nederland binnen. Na de capitulatie brak ook in het dorp Epe de oorlogstijd aan.

Vlak na de bevrijding schreef Aalt zijn ervaringen en zijn beschouwingen uit deze angstige jaren op.²⁾

Aalt: *Toen de oorlog uitbrak, had ik aan de ene kant het gevoel, dat nu dat 'grote beang-*

Oorlogstijd

In 1939 liet Aalt op het Wisselscheveld een huis bouwen en trouwde op 20 mei met Jenni Mulder, de oudste dochter van Gerardus Mulder en Aaltje Schouten van de Tongerenseweg.

Jenni was een vrouw die zich niet zo snel uit haar evenwicht liet brengen, zelfs niet

stigende' stond te gebeuren, maar aan de andere kant had ik dat optimistische geloof, dat het fascisme nu snel zou worden verslagen. Dit geloof in de overwinning van de democratie is het geweest, dat ervoor zorgde, dat ik de moed heb gehad om actief verzet tegen onze vijanden aan te tekenen. Steeds viel het tegen. (...) Steeds werd het einde van de oorlog naar achteren verschoven. Toch dacht ik ook: het gaat de goede kant uit in de oorlog, het gaat goed, de overwinning zal spoedig volgen. Dat was trouwens algemeen het geval bij de Eperse mensen. Bijna iedereen dacht, dat de oorlog spoedig voorbij zou zijn: nog veertien dagen, nog drie weken, nog hoogstens een maand, maar dan is het zeker afgelopen... Dat het voor Aalt vanzelfsprekend was in opstand te komen tegen de Duitse bezetting en de nationaal-socialistische heerschappij, heeft zeker te maken met volgende factoren:

1. Aalts politieke bewustzijn. Hij was al vroeg door de invloeden van sociaal-democraten, christelijke socialisten en pacifisten geschoold en gevormd. Het boekje *Wat is nationaal-socialisme*, dat de christen-socialist prof. Banning in 1933 schreef, moet hij – naar hoe het er nadien uitzag – meer dan alleen vluchtig in handen hebben gehad. Hij schreef zelf: *Ik heb voor de oorlog steeds het grote gevaar, dat in het fascisme schuilde, gevoeld, al voor Hitler aan de macht kwam. Het leek mij al in het begin verkeerd, dat Hitler van werkelozen soldaten maakte.*

Tijdens de eerste twee maanden na de capitulatie in 1940 stopte hij – als een van zijn eerste handelingen – een grote hoeveelheid boeken onder de grond. En toen de SDAP door de NSB'er Rost van Tonningen werd geannexeerd, wist hij meteen wat hem te doen stond. Hij meldde zich bij Huizinga, de voorzitter van de plaatselijke SDAP in Vaassen om zijn medewerking bij ondergrondse activiteiten aan te bieden. Het was een tijd van aftasten en aanvoelen wie op wie kon rekenen. Aalt: *Van Delden vroeg mij of ik zou willen werken aan een ondergrondse organisatie (...) en of ik nog meer mensen wist. (...) Ik noemde toen de namen van twee 'flinke' Nederlanders, nl. H. van Essen en J. Pruim. (...) Ruitenbeek vroeg mij, of hij 'op mij kon rekenen' als het zover was.*

2. Aalts onaangepastheid, die ervoor zorgde, dat hij aan de voorschriften van het nieuwe bewind maling had en de wetten ontloek, waar hij maar kon.

Aalt: (...) *één van de eerste dingen, die ik niet meer deed – tenminste tot het voorjaar 1943 toe – was het opgeven van land bij de plaatselijke bureauhouder. Ik vulde de registratiekaart nooit in, voordat ik verschillende aanmaningen gehad had en dan nog meestal vals. In ieder geval kwam het bouwland er nooit meer op te staan. (...) Jonker kwam bij me om te vragen, wat ik dit jaar wilde verbouwen. Ik zei hem, dat ik geen land meer had, sinds de Duitsers onze grenzen hadden overschreden. 'Ja', zei Jonker, 'maar dat kan toch niet, je hebt toch land, dat staat toch op papier en daar krijg je onherroepelijk last mee!' 'Daar kan ik nooit last mee krijgen', zei ik, 'want het land is nu door anderen in gebruik.' Jonker: 'Mag ik ook weten, wie het in gebruik heeft?' 'Nee, dat wil ik liever niet zeggen', zei ik. Jonker: 'Maar als ik nu op het bureau kom, wat moet ik dan zeggen?' 'Nou, het beste is, dunkt mij, om maar niets te zeggen. Maak nooit slapende honden wakker en als er naar gevraagd wordt, zeg dan maar, dat het verhuurd is aan een ander. Als het helemaal nodig is, dan zal ik wel zeggen, wie het gehuurd heeft.'*

Ook toen het land in 1943 weer geregistreerd was, leverde Aalt nog steeds niets aan de officiële instanties af, opdat niets in de magen van de Duitsers zou verdwijnen. Een begrijpelijke houding, maar niet helemaal zonder kritiek, omdat hij zich daar-

mee aan de illegale zwarte handel schuldig maakte. Maar wat betekende in die tijd 'illegaal'? Aalt: *Het graan werd door ons met de stok gedorst en aan de mensen clandestien verkocht; het eerste jaar met verlies, later met voordeel, omdat ik zelf ook goed door de oorlog wilde komen. Aardappels verkocht ik bijna alle aan het 'Heidebad', waarvan veel onderduikers hun magen hebben gevuld. (...) Een andere keer kwam Jonker inventariseren: 'Heb je ook varkens?' Ik: 'Nee, varkens mag ik niet houden.' (Ik had er toen stilletjes 34.) Het gesprek liep zo een poosje door en ik presenteerde Jonker een sigaar. 'Zie', zei Jonker, 'als ik die sigaren zie, dan moet ik steeds weer aan die varkens denken...' Hieruit bleek, dat hij heel goed op de hoogte was, maar het wel goed vond, zoals het ging.*

3. Aalts oprechte genegenheid voor andere mensen, ongeacht rangen of standen, rassen of geloof.

4. Aalts uitgesproken principes en moraalvoorstellingen, die hij vaak krachtig en pathetisch uitte, zoals in zijn naoorlogse beschouwingen: *Oh volk van Nederland, hoe diep bent U gezonken, dat U niet meer spreekt over het onrecht, dat Nederlanders de Joden aandeden, door hen te verraden, te verkopen, te bestelen en te plunderen. (...) U, die Uw deuren hebt gesloten, toen Uw hulp werd gevraagd door hen die werden vervolgd... U, die Uw christelijkheid hoogstens in een gebed voor de verdrukten hebt omgezet...*

Aalt bij de landbouwcoöperatie

De eerste onderduikers

In de late herfst van 1940 kwam de eerste onderduiker bij Aalt en Jenni: L.J. van Looy, in verzetskringen bekend onder de naam 'Frits Hordijk'. Van Looy was voor de oorlog buitenlandcorrespondent bij de Arbeiderspers geweest.

Thuis werd *Het Parool* gestencild en *De Vakbeweging* en ook vanuit die plek verspreid. Aalt: *Hier werd ook het buitengewoon belangrijke geschrift van Koos Vorrink 'Een halve eeuw beginselstrijd' voor de pers gereed gemaakt. Ik voelde mij helemaal opgenomen in het grote verband van illegaal werkende sociaal-democraten, vooral wanneer Koos Vorrink bij Frits op bezoek kwam, wat een enkele keer gebeurde.*

In het najaar 1941 vertrok Frits Hordijk omdat zijn vrienden het toch wel wat gevaarlijk vonden om bij meer dan 30 clandestiene varkens te zitten.

De jodenvervolgving begon in 1942 en in het vroege voorjaar 1942 kwam de eerste Joodse onderduiker in huis, die echter zo depressief en rusteloos was dat hij terugging naar zijn vrouw. Er kwamen nog twee mensen, een man en later een Duitse Joodse vrouw, die in mei naar een ander adres werd gebracht, omdat Jenni de tweede dochter verwachtte. Op 14 juni werd Gerda Hendrika geboren. De razia's, vooral in de grote steden in het westen, namen in die tijd echter dramatische vormen aan, zodat grotere stromen vluchtelingen naar de Veluwe kwamen.

Aalt: *Verschillende mensen kwamen vanuit de stad om onderdak en ik kon niet zo vlug*

voor hen een plaats vinden om onder te duiken. Hierdoor kwamen er – ondanks onze pasgeboren baby – wel acht mensen bij ons wonen.

Het was vooral voor Jenni een moeilijke tijd. Ze had twee kleine kinderen en moest het huishouden draaiende houden. De gasten waren – door de gespannen situatie en door hun verschillende levensstijl – niet bepaald gemakkelijk. Ze hadden onderling ruzie en er werd in het nieuwe huis nogal wat vernield. Bij gebrek aan andere mogelijkheden bleven ze langer dan goed geweest zou zijn, want de clandestiene praktijken van Aalt maakten van deze humanitaire hulp inderdaad een riskante zaak. In september werd Aalt op grond van verdenking door de Nederlandse marechaussee bezocht. Bij de huiszoeking werden, naast de clandestiene producten, ook de aanwezigheid van de Joodse onderduikers ontdekt. Tot op dat moment had Aalt nog vertrouwen in deze plaatselijke Nederlandse autoriteiten, die aanduiden ‘ook goede Nederlanders’ te zijn. Hij gooide het met hen op een akkoordje: alleen de zwarte handel zou strafwettelijk vervolgd worden, terwijl de onderduikers op andere adressen ondergebracht konden worden. Dit scheen te lukken. Aalt werd opgepakt, terwijl Jenni en haar jongere broer Wim de mensen naar andere adressen brachten, onder andere bij hun moeder, de weduwe Mulder. Helaas hadden zij in hun naïviteit buiten de waard gerekend. De ‘goede’ Nederlanders stonden veel te sterk onder druk van het systeem. Er werden van hen van bovenaf ‘succesjes’ gevorderd. Zij kwamen dus met mooie praatjes terug – alles ten gunste van het welzijn der Joden – om alsnog de adressen te ontlokken.

Aalt van Vemde en Jenni Mulder, 1939

De Joden werden opgepakt. Voordat ze op transport gezet werden, kwamen ze in dezelfde Apeldoornse kazerne terecht als waar Aalt tot nader order gevangen zat. Aalt: *Stelt U zich mijn schrik voor, toen 's-avonds mijn celdeur openging en Fietje in mijn cel stond om afscheid te nemen. Fietje vertelde mij, dat ze waren meegenomen, maar dat dit helemaal niet erg was, omdat zij naar een Hollands kamp gingen, waar het erg goed was.*

Fietje en de anderen zijn nooit meer teruggekomen...

Aalt zat vier weken vast in het Huis van Bewaring in Zutphen, van waaruit hij tweemaal in de week een (gecensureerde) brief mocht schrijven naar Jenni. Die brieven zijn bewaard gebleven. Hij schreef in bedekte termen over het gevangenisleven:

Het eten is goed voor mij, nu tenminste nog ruim voldoende. De bepalingen zijn wel streng, maar de bewaarders zijn niet fitterig en het zal dus best loslopen.

We mogen in de cantine zout, iets suiker, tomaten, iets jam en 1 cigaret per dag bijkopen, die we mogen oproken tijdens het luchten, wat twee maal een half uur per dag gebeurt.

Hij gaf zijn vrouw aanwijzingen: Staan de knollen en rapen goed? Is de mest al op goede hopen gemaakt? Als 't nat weer is, moeten eerst de erwten en boontjes, die binnen in de schuur zijn, gedorst worden en in huis op zolder gezet worden.

Later, na de oorlog, schreef hij in duidelijker termen over deze tijd: Het eten was slecht en onvoldoende. (...) De ouderwetse, dogmatische en uiterst strenge discipline stuitte mij danig tegen de borst. (...) In de eerste week kreeg ik al ruzie met de directeur over de literatuur, die daar aanwezig was. Er was niets anders dan streng christelijke of katholieke literatuur.

Het was, naast deze onaangename ervaringen, vooral een angstige tijd, omdat niet duidelijk was welk vonnis hem te wachten stond. Gelukkig, door toedoen van behulpzame vrienden, die voor hem getuigden en hun connecties gebruikten, kon Aalt in oktober zijn cel verlaten.

Zelf onderduiken

De herwonnen vrijheid was maar van korte duur, want hij moest zich in het arbeidsbureau in Deventer voor een verplichte tewerkstelling in Duitsland melden. Dat was het moment, waarop hij onderdook. De eerste drie maanden zat hij in zijn eigen kippenschuur.

Aalt: Het was midden in de winter en ik heb hier, ondanks mijn electrisch kacheltje, mijn dekens en de nodige kruiken, veel kou geleden. Mocht er een volgende oorlog komen, dan wil ik iedereen aanraden, nooit schuilplaatsen boven de grond, maar altijd onder de grond te bouwen, dat is veel warmer.

Er werd nog geprobeerd voor hem een vrijstelling te krijgen, maar uiteindelijk bleek de kust niet veilig en zorgde Aalt ervoor dat hij niet in handen kwam van de *Grüne Polizei*. Ondertussen zat er weer een Joodse man bij hem ondergedoken met een zoontje. Opnieuw verraad en een razzia, maar deze keer was Aalt nog net op tijd gewaarschuwd. Het jongetje werd ergens anders ondergebracht; de man kreeg een plek in het bos, onder de grond.

Aalt: Dit was weer een beroerde geschiedenis. Hij was een warm kamertje en een goed leven gewend en kreeg in het bos onmiddellijk een flinke keelontsteking, zo erg, dat hij bijna niet meer kon eten (...) we waren erg bang, dat het zou gaan mislopen (...) Toch hebben we dit nog 14 dagen volgehouden, totdat buurman Kunst hem opnam.

Het bleef een aantal maanden rustig. *Aalt: In de zomer begon ik weer met het opnemen van onderduikers. Die hele zomer was er een ondergedoken student bij ons en daarnaast nog een stuk of vijf à zes mensen, die veertien dagen tot een maand bij ons waren. Ze woonden niet meer bij ons thuis, maar in zogenaamde 'doodskisten' met een schuin dak onder de grond.*

Op 25 november 1943 ging het echter helemaal mis. Aalt hoorde nog net op tijd van een op handen zijnde razzia, maar nog voor hij zijn buurman kon waarschuwen, bevond de *Grüne Polizei* zich al op het terrein. Aalt kon ternauwernood wegkomen, samen met zijn zwager Wim. Thuis werden bij de huiszoeking slechts een paar radio's en een antistoringsapparaat in beslag genomen, terwijl een Joodse man, die vlakbij onder de grond zat, niet ontdekt werd. Deze actie maakte deel uit van een nog grotere razzia, waarbij het onderduikersnetwerk rondom de postbode Arie Bruijnes in handen viel van de Duitsers. Zoals altijd was er verraad in het spel.

Aalt en Wim, die met deze onderduikers samengewerkt hadden, moesten vanaf dat moment letterlijk onder de grond verdwijnen. De eerste poging om – in verschrikkelijke weersomstandigheden – een hut te bouwen, was geen groot succes. Aalt: *Wij regenden elke keer door en door nat in een grenswal achter de paaltjes. (...) Doordat het grondwater bijna even hoog was als de oppervlakte van de gewone grond, en de wal waarin wij gebouwd hadden niet meer dan 80 cm hoog was, konden we maar een ruimte van 60 cm verkrijgen, die door het stro, dat erin moest, nog lager werd.*

Samen met de nog overgebleven Joodse man, A. van Straaten (die ze ‘Peter Derkman’ doopten), leefden ze tot en met de kerstdagen in die kleine, vochtige hut en begonnen toen achter de Tongerenseberg met de bouw van een grote ondergrondse hut. Dit kostte, zonder de nodige hulpmiddelen, midden in de winter, ongelooflijk veel moeite. Na voortdurende tegenslagen kregen ze het eindelijk voor elkaar. Het werd een soort onderaards huis met een diepte van meer dan 3 meter. De wanden moesten voldoende gestut worden. Dat had veel voeten in de aarde. Ook het aanbrengen van het dak (dat duizenden kilo’s grond moest kunnen dragen) bracht grote problemen met zich mee. Toen dit allemaal uiteindelijk gelukt was en het hol niet meer doorrengende, waren ze helemaal uitgeput, maar toch gelukkig met deze veilige, ruime, warme en droge plek.

Als ‘bosjesmannen’

In de volgende maanden leefde Aalt in een onderduikershut (waarschijnlijk in de zgn. ‘doodskist’) het drietal als bosjesmannen in het ‘hoge bos’. Ze haalden twee keer in de week het brood bij Wim thuis en kregen warme maaltijden van bevriende boeren. Voor Peter brachten ze dan een pannetje eten mee, want hij kon zich als Joodse man nergens vertonen.

Bij zulke gelegenheden stonden ze om de beurt op wacht. Op die manier kon Aalt ook af en toe zijn vrouw en kinderen bezoeken. Verder brachten ze één keer in de maand bonnen voor onderduikers rond. Ze beleefden een bijzondere tijd samen in de beslotenheid van de natuur, in gunstige ogenblikken als vrijbuiters, maar in gevaarlijke ogenblikken als gejaagden. De ene keer werden ze door andere onderduikers verrast, een andere keer door stropers, of er reed een jeep van de *Grüne Polizei* door het bos. Het 5-jarig zoontje van Peter, dat op een ander adres zat, moest na een verraad opgehaald en naar zijn vader gebracht worden. Het waren aangrijpende ogenblikken. Aalt: *Er ontstond, in het bos, begrijpelijkerwijze een huilpartij, voordat hij onder de grond durfde te kruipen. Zelfs toen zijn vader, eveneens hevig ontroerd, probeerde hem te roepen vanuit het luik, durfde Pietje niet te komen. Voor de veiligheid had ik hem moeten oppakken en erin stoppen, maar op dat moment kon ik er niet toe komen. Ik moest teveel denken aan al dat vreselijke in de wereld. Hoe kon het toch mogelijk zijn, dat dit kereltje voor mensen moest vluchten.*

Peter en Pietje verhuisden na verloop van tijd naar de andere Joodse onderduikers in het bos. Omdat er ondertussen te veel mensen op de hoogte waren van hun schuilplaats, verhuisden Wim en Aalt naar Wims ouderlijk huis aan de Tongerenseweg, waar ze een hol onder het kippenhok groeven. Later ging Aalt alleen terug naar het Wisselscheveld en woonde een poos in een verlaten 'doodskist', waar hij veel moedeloze en eenzame uren doorbracht.

Aalt: Onderduiken alleen is een heel moeilijk vak, veel moeilijker dan wanneer je met meerderen bent. Onwillekeurig dacht ik toen vaak terug aan de tijd voor de oorlog, toen ik ook alleen op het veld woonde. Hoe prettig was alles destijds vergeleken met nu.

Ook de tijd van niets doen verlamde, maar hij moest zich gedeisd houden, vooral in de periode toen men vermoedde dat een van de gevaarlijkste NSB'ers, een man genaamd Achterberg, aan wie Aalt praktisch zijn onderduikbestaan te danken had, in de buurt rondwaarde. Toen bekend werd dat deze man door knokploegen was gepakt en gefusilleerd, kon Aalt zich weer iets meer ontspannen.

De zoon van Arie Bruijnes, Berend, had na de arrestatie van zijn vader diens werk overgenomen. Van hem kreeg Aalt nu de distributiebonnen. Er ontstond tussen hen een echte vriendschap. Aalt begeleidde Berend soms bij illegale activiteiten. Zo ging hij bijvoorbeeld met hem mee naar Zwolle, waar een overval op een distributiekantoor gepland was, wat uiteindelijk niet doorging, omdat de Zwolse helpers niet op kwamen dagen. Aalt maakte mee, hoe bekend en geliefd Berend in verzetskringen was. Vol sympathie werd hij door iedereen 'Bruintje' genoemd. Toen Bruintje op een dag in bezit van blanco persoonsbewijzen werd opgepakt, was dit voor iedereen een enorme schok en voor Aalt in bijzondere mate. Terwijl vader Bruijnes na de oorlog levend kon terugkeren, werd Berend in het voorjaar 1945 in Duitsland vermoord.

Tijdens onze kinderjaren raakten we vertrouwd met Berends gezicht, want zijn foto hing boven de schoorsteenmantel, en onze broer werd naar hem vernoemd. Aalt over Berend Bruijnes: *Zijn idealisme was hoger en dieper dan ik het bij mensen voor mogelijk achtte. Zijn kameraadschap was warm en eenvoudig, zonder vertoon en oh zo eerlijk.*

Aalt met Wim Mulder in het 'hoge bos'

Geen woord ten nadele van iemand, als het niet dringend nodig was. Terwijl hij nooit over zijn daden sprak, ging hij zijn eigen bewonderenswaardige gang. Er is geen onderduiker geweest, die vergeefs om hulp aanklopte en die niet geboeid werd door zijn jong en warm leven.

In de loop van het jaar 1944, nog tijdens zijn contact met Berend, was Aalt tot de overtuiging gekomen dat gewapend verzet onontbeerlijk was in de strijd. De vroegere pacifist, die ooit met een gebroken geweertje op zijn revers rondgelopen had, probeerde samen met Berend en M. Horn (een ondergedoken Jood, met de bijnaam 'Ooreg Wied') aan wapens te komen, hetgeen op een wat avontuurlijke manier lukte. Ze kwamen in contact met de marechaussee Joop Daamen ('Tonny'). Een van de mensen die onder het gezag van prins Bernhard de taak had, de plaatselijke knokploegen in de zgn. 'BS' (binnenlandse strijdkrachten) te bundelen. Dit voornemen hield in dat er geen acties op eigen houtje doorgevoerd mochten worden. Aalt, die in het verleden juist heel veel op eigen houtje gedaan had, legde zich uit overtuiging bij deze voorwaarde neer. Aalt: *Ik wilde mij persoonlijk graag aan deze regel houden. Ik was een overtuigd lid van de Ondergrondse en ik meende, dat het de plicht van iedere Nederlander was om aan het werk van de Ondergrondse deel te nemen. Ik hoopte echter wel altijd, dat het zover niet zou komen, dat wij zouden moeten vechten. Het 'oorlog voeren op eigen houtje' leek mij in het geheel niet. Ik wilde alleen als het nodig bleek, mijn plicht vervullen. Hieraan heb ik mij steeds gehouden.*

Daamen hield schietoefeningen met 'Aalts ploegje' dat bestond uit Frits Eshuis, Aart Hofmeyer, Wim Mulder, Gijs van Vemde, Willem Wensink en Gerrit Jan de Wilde.

In zijn bericht over de oorlogstijd is Aalt niet aan de laatste maanden toegekomen. Hij zou zeker het verraad van de NSB'er, die bij de wapentransporten betrokken was, genoemd hebben. Dit verraad³⁾ had tot gevolg dat er in december 1944 opnieuw een grote groep verzetsmensen opgepakt werd, onder wie Horn, Daamen en Gert Jan de Wilde. Het lukte Daamen om uit de Nederlandse kazerne te vluchten, De Wilde (Aalts latere medewerker in de Remboe) wist via een odyssee uit Duitsland terug te keren. Horn werd vermoord, evenals 'Peter Derkman' (Van Straaten). Zijn zoontje heeft de oorlog overleefd.

De bittere ervaring van het verraad stak diep in Aalts ziel. Die pijn bleef nog lang na de oorlog doorzeuren, ook al was hijzelf gespaard gebleven en kon hij samen met Wim steeds weer de dans ontspringen. Wim: *We hebben allemachtig veel geluk gehad.* Jenni bleef op de achtergrond, maar heeft op die plek veel werk verzet. Ondanks het feit dat ze er thuis alleen voor stond met twee, later drie kleine kinderen (in december 1944 werd de derde dochter Carla geboren), droeg ze toch haar steentje bij. Zo zal ze meer dan eens extra eten gekookt hebben. Voor enkele onderduikers deed ze regelmatig de was. Jenni sprak later niet graag over de oorlogstijd ('die nare tijd'). Wat moeten Aalt en Jenni geschokt geweest zijn, toen de proporties van de gruwelijkheden helemaal tot hen doordrongen. Buiten het bereik van onze kinderhanden lag dat boekje in de boekenkast met foto's van Auschwitz...

In de laatste oorlogsdagen en na de bevrijding hielp Aalt mee bij de herstructurering van het openbare leven. Zo maakte hij deel uit van de eerste tijdelijke 'noodgemeenteraad' onder burgemeester Diepenhorst. Aalt over de bevrijding:

Geen pen kan dat gevoel van opluchting, dat gevoel van dankbaarheid en dat gevoel van vrij – werkelijk vrij zijn – beschrijven. Wie zal kunnen beschrijven: het gevoel van de grijsaard, ‘wiens levenszon ter kimme neigt’, de gedachten van het kleine kind, dat geen vreemde ‘mof’ meer ziet, maar wel zijn vader, die zo lang weg was en nu uit de hooizolder kruipt (...) de vreugdekreet van de gefolterde en de stamelende woorden van de verhongerende op deze mooiste dag van alle eeuwen, de dag van de bevrijding...

Na de bevrijding in augustus 1945. V.l.n.r.: dochter Gerrie, Aalt, dochter Gerda, Jenni en Wim (dochter Carla ontbreekt)

© Els van Vemde, 2011 (Els is een dochter van Aalt en Jenni van Vemde)

NOTEN

- (1) De naam van de krant en datum staan op het krantenknipsel niet vermeld.
- (2) Aalt schreef dit persoonlijke bericht over zijn oorlogservaringen, dat hij de titel gaf ‘Oorlog op het Wisselscheveld’ in de herfst van 1945. Het omvat 27 getypte bladzijden. De cursieve citaten stammen uit dit document.
- (3) Over dit verraad en over andere details en achtergronden is meer te lezen in *Verzet in Epe* van Willem Veldkamp.

Uitnodiging bijeenkomst ter herinnering aan Aalt van Vemde

Op zaterdagmiddag 9 juli a.s. om 14.30 uur vindt in het Kulturhus (Stationsstraat 25, 8161 CP Epe) een bijeenkomst plaats ter herinnering aan Aalt van Vemde, die op 7 juli 2011 100 jaar zou zijn geworden. Deze middag wordt georganiseerd door de kinderen van Aalt van Vemde. Misschien zijn er in Epe nog mensen die hem gekend hebben en daaraan goede herinneringen bewaren. Zij zijn van harte welkom. Wellicht zijn er mensen bij die zelf nog iets kunnen vertellen over hun herinneringen.

Wie belangstelling heeft om de bijeenkomst bij te wonen, kan zich opgeven bij Marianne Heij-van Vemde (telefonisch: 0578-612661 of via e-mail naar deheijtjes@hotmail.com).

LEZERSRUBRIEK

AMPT EPE/februari 2011 – Willem van Putten

Geachte redactie,

Ik heb met veel interesse het artikel over burgermeester Cassa gelezen. Ik heb mijn vader meerdere malen horen zeggen dat de heer Cassa misschien wel de beste burgemeester was die hij had meegemaakt (mijn vader overleed in 1966). Nu heb ik dan eindelijk een gezicht bij de naam.

De bij het artikel geplaatste foto dateert echter van ver vóór de periode van Cassa. Hierbij een foto zoals het in zijn tijd was, plus een vergelijkingsfoto met die uit het artikel. De foto toont mijn grootouders op de dag in 1932 dat hun winkel in een voormalig deel van Het Wapen van Epe geopend werd.

Dan steek ik de straat even over en kom bij het leuke artikel over De Toko. De heer Gerritsen is duidelijk herkenbaar als een taalliefhebber. Een woord als bijvoorbeeld 'bandenruisend'. Kom er eens op! Er zijn een paar anekdotes over de heer Gerritsen die het beeld van taalliefhebber bevestigen. Wanneer een personeelslid een artikel niet op de juiste plaats had teruggelegd, zei Gerritsen niets, maar legde er een briefje bij: 'Ik lig hier wel, maar ik hoor hier niet.'

Bij de sortering bezemstelen had hij eens een bord opgehangen:

*Kleine stelen
Grote stelen
Grote stelen het meeste*

Kennelijk werd daar aanstoot aan genomen want burgemeester Diepenhorst kwam persoonlijk aan Gerritsen vragen het bord weg te halen.

Toen de Gerritsens eens op visite waren bij hun overburen, mijn grootouders, vertelde mijn opa enthousiast over een nieuwe uitvinding, het interlock ondergoed. Het werd een bijzonder gezellige avond en de volgende dag informeerde mijn opa bij Gerritsen of hij goed geslapen had. 'Uitstekend', zei Gerritsen. 'Sofie en ik waren eerst nog interlo(c)kaal verbonden...'

EVENEMENTENAGENDA 2011

Voorjaarsexcursie

Als vervolg op de Winterlezing is er op zaterdag 28 mei a.s.
in en om de Grote Kerk in Epe de voorjaarsexcursie,
die door Jan van Zelle wordt geleid.
Aanvang van de excursie: 13.30 uur.

UIT DE OUDE DOOS

Jan Paasman vond bijgaand gedicht in de collectie Overbosch, omslag B, in ons onvolprezen Streekarchief.

Ze zaten gezellig te samen,
Drie boeren, by branden den haard:
De een rechts, d'ander~~x~~ links van de plaat.
En de derde ^{voor} by het vuur, heel bedaard.

Men sprak over koetsen en kalfje,
De wegen, de weiden, het werk,
Over d'uiers, en smiersels, en kalfje,
De boten, d'orst vuur, en de kerk.

De een haalt ondenwyl ayn tabaksdoos
En dag huurdertje uit den zak.
Want rookende zit men toch altoos
Eerst prettig, eelt op je gemak.

Een avarcletok drukt hy in vries.
Zyn buur hoort nauw d'knappend geluid,
Of hy meent een stukje papier en
Heft, zoo komt doondeleger uit.

De derde neemt d'et nog verkwisting,
Hoe weinig, papier is et waard
En schept hy die kleine berusping
Den vuurlepel vol uit den haard

EEN KINDERRIJK GEZIN IN ACHTERDORP

Jannie Jacobs-Berkhoff

Rondom 1900 woonden op het Achterdorp in Emst Gerhard Berkhoff en Aaltje Beekhuis. Het echtpaar kreeg dertien kinderen. Eerst tien jongens en daarna nog drie meisjes. Er werd zuinig geleefd. Ze kregen 'smolt' = gesmolten reuzel (varkensvet) op roggebrood en pannenkoeken en 's middags meestal stampot. De eieren werden verkocht. Alleen met Pasen mochten ze zo veel eieren eten als ze wilden. Een enkele keer was er vis. Dan werd er aan de lamp boven de tafel een bokking opgehangen, waar ieder zijn brood langs kon strijken zodat het naar vis smaakte. Als het Eper kermis was, kregen ze stokvis. De kleine kinderen stonden aan tafel, alleen de groten konden zitten.

Om nog eens wat extra's te krijgen, werd er door de jongens gestroopt. Vooral hazen waren het haasje. Gerrit werd een keer bijna gepakt door Niemeijer, de *Gerhard en Aaltje Berkhoff-Beekhuis* veldwachter van Emst, die hem op het spoor was. Gerrit schopte zijn klompen uit en zette het op een lopen naar huis, waar hij meteen de bedstee indook. Even later kwam Niemeijer met de klompen en vroeg aan vader Berkhoff waar Gerrit was. 'Die ligt in bed en is ziek', antwoordde vader Berkhoff. Gerrit moest toch de klompen aanpassen. De veldwachter geloofde het niet.

Voor al die kinderen was er geen bedstee voorhanden. Een pasgeboren kind sliep in de kribbe. De kleinste kinderen sliepen 's nachts ieder in een lade van het kabinet en de grote kinderen sliepen op de hooizolder.

De meisjes moesten weleens brood halen bij bakker Piet van der Veer. Ze gingen met de kruiwagen, want er werden dan een paar twaalfponders (roggebroden van twaalf pond) gehaald. Soms mochten ze ook een roggen kopen: een soort bruinbrood met een paar rozijnen erin. Onderweg zaten ze daar stiekem in te knijpen en van te snoepen, maar wel zó dat de korst heel bleef en het niet opviel.

Johannes kreeg, evenals de andere kinderen, één cent voor de collectezak als hij naar catechisatie ging. Hij ging daarmee dan eerst naar het winkeltje van Wolters Tellegen en wisselde de cent voor twee halve centen. Hij kocht dan meteen voor een halve cent drop of zoethout en deed de andere halve cent in de 'buul'.

De moeder van Aaltje-Johanna Beekhuis-van Essen - woonde, nadat ze weduwe was geworden, ook op het Achterdorp. Ze had een geit voor de melk. Op een keer moest Piet met de geit naar de bok. Toen hij 's middags weer op school kwam, vroeg de meester: 'Piet, waar was jij vanmorgen?' 'Ik moest met de geit naar de

Boven v.l.n.r.: Marinus, Hendrikus, Johannes, Gerhardus en Gerrit. In 't midden: Pieter, Hendrik Jan en Gerard. Onder: Ariën, Aaltje op schoot bij Gerhard Berkhoff, Johanna, Elisabeth op schoot bij Aaltje Beekhuis, en Peter.

weleens een half klontje. Ze had namelijk een tangetje waarmee ze de klontjes doorknipte. De klontjes waren van blanke of bruine kandijsuiker. Ze overleed in 1931, ruim een jaar na haar dochter Aaltje.

De jongens gingen vaak al heel jong het huis uit om ergens boerenknecht te worden. Zo ook mijn vader Hendrik Jan, die knecht werd bij een boer in Veessen 'aan de diek'. Hij mocht 's zondags, nadat 's morgens het vee verzorgd was, lopend naar huis en moest 's avonds voor 'melkenstijd' weer terug zijn. Hij vertelde ons het volgende verhaal, het zou waar gebeurd kunnen zijn. Een boer zat met zijn knecht aan tafel. Op tafel stond de etenspot. Een pot met een iets ronde bodem en een hengel waaraan het boven het vuur hing. Het was de knecht opgevallen dat de boer altijd een stukje vlees kreeg, dat door de boerin in het eten verstopt was aan de kant waar de boer zat. Dat lustte de knecht ook wel. Dus zei hij tegen de boer: 'Ze zeggen dat de aarde ronddraait. Zo!' En meteen gaf hij een draai aan de pot, zodat het vlees aan zijn kant stond. Dat beviel de boer natuurlijk niet en die draaide de pot weer terug en sprak daarbij: 'Al draait de aarde nog zo rond, de pot zal staan zoals hij eerst stond.' De truc was mislukt.

Gerhard ging regelmatig naar een veiling of erfhuis en kocht soms een stuk weiland of landbouwgrond. Via zijn schoonvader Gradus Beekhuis was hij eigenaar van een stuk heidegrond met de vijver 't Rengel in Schaveren. Uit boeren oogpunt had de grond weinig waarde en hij verkocht het in 1925 aan een schoolmeester in Terwolde. Die liet er een vakantiehuisje neerzetten en bracht er jaren zijn vrije tijd door.

Ook was grootvader medeoprichter van de Boerenleenbank in Epe in 1911. Hij hield ook wel voordrachten op een bruiloft. Eén stukje deed mijn vader ook wel eens voor ons. Hij sprak dan op bezwerende toon en wij luisterden met grote ogen.

bok, meester', antwoordde Piet, waarop de meester vroeg: 'Kon dat niet een ander doen?' 'Nee, meester', zei Piet, 'dat moest de bok zelf doen.' Piet overleed in 1918 aan de Spaanse griep.

Johanna bracht haar laatste jaren in de bedstee door waar ze regelmatig uitgetild moest worden door een van de jongens, wanneer haar bed verschoond moest worden. Als beloning kregen ze dan een geldstuk. Ze zat letterlijk op haar geld in de bedstee. Ze had ook een trommeltje met klontjes. De meisjes kregen

Jan: 'Kijk Piet, zowaar, daar zit een uil,
onder het loof der bomen schuil.
't Arme beest is 'wis verlegen,
je ziet hem niet een veer bewegen.'

Piet: 'Hij is ziek of blind misschien?'

Jan: 'Nee Piet, hij kan bij dag niet zien.
Maar nauwelijks is het zonnetje onder,
of dan snorrrrt hij door de lucht.
En dan snuiffffft hij door de struiken
En ontrooft ons menig kuiken.
In de duisternis van de nacht
gaat hij op de vogeljacht.'

Toen mijn ouders trouwden in 1932, werd de bruiloft gevierd in café De Zwaan in Emst aan de Hoofdweg/hoek Kerkhofweg. De bruiloftsgasten zongen toen een lied gedeeltelijk in dialect naar een bekend drinklied:

*Bie Kee en Gait Jan in de Zwane,
doar is 't vanoavend groot bal.
Doar kome wule allemoale tesamen,
op de brullefte van Dina en Hendrik Jan.*

Refrein:

*Drink, drink broedertje, drink!
Schenk nu de glazen maar vol.
Drink, drink, broedertje, drink!
Leve het bier en de lol.
Neem er nog eentje en dan nog een paar,
anders is 't leven zo zwaar. (2x)*

Bijna alle jongens van Gerhard en Aaltje werden boer. Marinus werd slager in Vaassen. Hendrikus bleef op het Achterdorp wonen. De boerderij is inmiddels afgebroken.

*Boerderij in het Achterdorp.
Gerhard Berkhoff (bij het hekje),
zijn drie dochters en een zoon.*

WANDELEN IN DE 19e EEUW (2)

Dianne Hamer

In het eerste artikel heb ik verteld over de opkomst van het wandelen voor het plezier, onder invloed van de Romantiek en ik heb geciteerd uit het werk van Mr.A.W. Engelen.

Een andere auteur die over de Veluwe heeft gezworven en daarover heeft geschreven was Heinrich Gottfried Haasloop Werner, die op 16 april 1792 werd geboren in Kleef en werd opgevoed door zijn peetoom. Hij overleed in Elburg, op 29 september 1864. In 1811 werd hij flanker bij de keizerlijke garde, maar zoals E. van der Maaten over hem schreef in het Levensbericht in het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in 1865:

Het laatste geschiedde hier door middel der travanten van den toenmaligen wereldbedwinger [d.i. Napoleon], die op 14 November 1811 onzen HAASLOOP als 'refractair conscrit' opligten en wegvoerden naar Parijs, zonder hem den tijd te gunnen, om bij wijze van afscheid te klagen 'zijn nood aan hof en wanden enz.'. Zijn peetoom, die niet wist waar hij gestorven of gevlogen was, werd eindelijk uit de onzekerheid gered door eene missive van den reiziger malgré lui [d.i. ondanks zichzelf], inhoudende verzoek om hem eenige kleêren en 'reisbenoodigheden' na te zenden.

Haasloop Werner nam deel aan de veldtocht naar Rusland en bleef tot 1842 militair. Hij was in 1825 getrouwd met Johanna van der Upwich en vestigde zich met haar op het bij Elburg gelegen landgoed De Hare. Hij wijdde zich aan de geschiedenis en oudheidkunde, deed bodemonderzoek en bestudeerde de archieven van Elburg, maar ook die van andere plaatsen, zoals Blokzijl, Kampen, Hoorn en Den Helder.

Uit den bouwtrant en de opschriften van oude huizen en gebouwen las hij hunne primitieve bestemming; opgegraven voorstellingen vertelden hem, wie de vroegere bewoners waren geweest van den bodem, en welke veranderingen die bodem in verloop van eeuwen had ondergaan. (...) Met pen en teekenstift doorreisde hij de Veluwe en andere deelen van Gelderland, afbeeldingen en beschrijvingen gevende van oude gebouwen, kerken, torens, klokken, muurschilderingen, kleederdrachten, wapens, zegels, enz.

Hij legde een grote verzameling van Veluwse oudheden aan, potscherven, stenen werktuigen, e.d., die na zijn dood door zijn erfgenamen werd geschonken aan het Museum van Oudheden in Leiden. Hij publiceerde vele artikelen over zijn onderzoeken in historische tijdschriften en almanakken. Samen met ds. O.G. Heldring publiceerde hij in 1845 *Wandelingen over de Veluwe*. Hierin staat de *Wandeling naar de buurschap Tongeren*:

Op één uur afstands van EPE ligt de buurschap TONGEREN.¹⁾ Geheel in het vierkant door aarden wallen en hoogstammige, welig groeiende boomen omsloten, liggen binnen den omtrek een twaalfstal landelijke woningen in bevallige wanorde verstrooid, terwijl tusschen akkers en boschaadjes, - als met een groenen zoom omlijst, - een eenvoudig landhuis, ook TONGEREN geheeten, doorschemert.

Veldarbeid houdt hier de weinige ingezetenen bezig.

De wandelaar, die TONGEREN bezoekt, vergeet niet den weg in te slaan, die midden door de boschrijke bemanteling der buurschap kronkelt. Langs een pad, door velerlei geboomte beschaduwd, nadert hij eene eenzame plek met rasterwerk omgeven. Dáár rust eene, vroeger met roem bekende, thans welligt vergetene – schrijfster ELIZABETH MARIA POST, echtgenoot van den *Noordwijkschen* Predikant OVERDORP. In 1755 te Utrecht geboren, kreeg zij op twaalfjarigen leeftijd het dorp Amerongen tot woonplaats. Daar schijnt het dagelijksch genot der vrije natuur een weldadigen invloed op hare gevoelige en voor landelijke indrukken zoo vatbare ziel te hebben uitgeoefend, en vormde zij zich als schrijfster. In 1788 verscheen haar eerste werk, doch zonder haar naam, onder den eenvoudigen titel *het Land* met een aanprijzend woord van den Arnhemschen Predikant A. VAN DEN BERG. Deze eersteling verried door zijn schilderachtigen en dichterlijken stijl haar aanleg voor de poezij en getuigde, even als hare latere, onder haren naam uitgegevene, geschriften: *Voor eenzamen*, 1789; *Reinhart of Natuur en Godsdienst*, 3 deelen, 1791 en 1792; *mijne kinderlijke tranen*, 1792 (uitgegeven bij den dood harer moeder) voor haar helder verstand en haar voortreffelijk hart.

In 1794 trad zij met den bovengenoemden Predikant OVERDORP in den echt en bij die gelegenheid gaf zij een bundel uit, getiteld: *Gezangen der liefde*, waarin zij met eene rondborstigheid en naïviteit, die haar eer aandoen, de gevoelens van haar hart openbaarde en schetste. Het verblijf te Noordwijk schijnt haar niet zeer behaagd en ook de lust tot zingen een poos bij haar uitgedoofd te hebben. Ziel en ligchaam – zoo drukt zij zich zelve uit – kwijnden daar. Eerst na verloop van dertien jaren – in welken tijd zij zich met vertalen bezig gehouden heeft – verscheen haar tweede dichtbundel *Ontwaakte zanglust*. Deze bevat menig los en bevallig stukje en bewijst met welke eene geoefende hand de begaafde Dichteres de natuur wist te schilderen. Schoon vooral is hare *Elegie aan Gelderland* en niet te onregt wordt dit gedicht onder de beste voortbrengselen harer Muze gerangschikt. Hoe roerend drukt zij daarin haar *sehnsuchtig* verlangen uit naar Gelderland, hoe innig ontvloeit haar de bede:

*Ach! dat uw zorg mij hier ter woon een plekje schikte,
 Voorzienigheid! Al waar 't in 's levens avondstond:
 O! Dat die aanblik nog mijn flauwend oog verkwikte,
 In wien mijn blijde jeugd haar hoogst genoegen vond!
 't Eenvoudigst landverblijf, in een der stilste hoeken,
 Nabij een statig bosch, omringd van zwaar geboomt,
 Daar lieve zangers, jaar op jaar, hun nestjes zoeken,
 En 't murmelend beekje zacht de kleine hoeve omzoomt,
 Dit 's al wat ik begeer; 'k zou ruimer adem halen
 In zuivrer lucht; mijn geest zou min beneveld, meer
 Van banden vrij zijn; 'k zou die schoone streek doordwalen,
 Gezond, gelukkig zijn, en worden als weleer;
 'k Zou, weêr geheel gevoel, natuur! Voor uw genoegen,
 In uw zoo roerend schoon, uw' goeden Schepper zien;*

*'k Zou om geen schijngenot, om eer noch rijkdom zwoegen;
Maar, met een dankend hart, hem daaglijks hulde biên.
'k Zou, bij een sober deel, mij weltevreden vinden,
En, lieve lotgenoot! Aan uw getrouwen hand,
Genoot ik, in den kring van magen en vrinden,
Een aardschen hemel in het schoone Gelderland!*

Voormalige pastorie der hervormde gemeente te Epe (in 1913 afgebroken)

Haar wensch werd vervuld; haar echtgenoot werd naar EPE beroepen. Maar de dichteres mogt slechts weinige jaren, onder het haar opnieuw gegund genot der vrije natuur, daar doorleven. In 1809 werd hare gezondheid weder wankelend en in 1812 bezweek zij, aan het water in de borst, na een langdurig en pijnlijk lijden. Hoog geacht en diep betreurd door allen, die haar kenden, leeft haar naam – al zijn hare werken ook vergeeten – nog in dankbare herinnering voort.

Naast de grafstede van ELIZABETH, MARIA POST wijzen nog vier gelijkvormige grafsteenen de rustplaats aan van den geachten Amsterdam-schen Med. Doctor N.W. RAUWENHOFF en zijne dochter, terwijl op het hek, dat toegang naar het kerkhof verleent, de volgende regels staan geschilderd:

*Betrêe, o wandelaar! met
eerbied dezen grond,
Aan dooden toegewijd ter
rustplaats.
't Graf is heilig,
En zij, wier asch hier rust,
zijn voor alle onrust veilig,
Schoon hen geen marmer dekk',
maar heide groei' in 't rond.*

Heeft de wandelaar, warsch van de zorgen van het bedrijvige leven, behoefte aan rust; wil hij voor een poos alleen zijn met de Natuur en zijnen Schepper, hij begeve zich dan naar dit oord, zette zich onder een der schaduwrijke boomen neder en verkwikke zich met volle teugen aan het genot, dat de schepping hem aanbiedt. Bemoedigd en gesterkt zal hij gewis van daar keren.

*Daar is in 't bosch een lieflijk oord,
Door geen penseel te malen!
Daar heerscht een stilte, slechts gestoord
Door 't lied der boschkoralen.*

*Hier rijzen beuken, slank en trotsch,
Als pilaars naar den hoogen,
En vormen lanen in 't Bosch,
Gewelfd als tempelbogen.*

*Ginds schemert door het kreupelhout
Een plek, waar 't heilig donker
Des wouds versmelt in vloeiend goud
Door 't prachtig lichtgeflonker.*

*De grond in kerkhofskleed getooid,
Als rustplaats van de dooden,
Is rijk met paarlend zand bestrooid,
Versierd met mos en zoden.*

*Een togtje door de groene kruin
Van gindsche dennen wijken,
Wat rasterwerk van wit en bruin
Zien wij door 't loof dan prijken.*

*Hier is de rustplaats, waar zoo vaak
In 't lommer neêrgezeten,
De eed'le POST voor haar vermaak
Haar zorgen kon vergeten.*

Een onlangs aangelegde kunstweg brengt ons van hier naar de uitgestrekte, nieuw ontgonnen gronden van den Heer BALLOT. Iedere voetstap, dien wij daar doen, geeft ons een verrassend bewijs, wat menschelijke kunst vermag. Nog voor weinige jaren was deze streek eene woeste heide, strekkende tot algemeene beweiding der schapen: thans belooft zij een lustoord te worden. Door breede rijwegen doorsneden, verrijst in het midden een ruime, achtkantige koepel, omgeven door

bouwmanswoningen, schuren en stallen, terwijl op de uiterste grenzen vier grote schaapskotten zijn opgetrokken tot berging van een duizendtal schapen, ten einde de noodige mest voor de heidecultuur te leveren. Alles, in één woord, draagt de kentekenen van den goeden smaak en de zaakkennis van den eigenaar. Moge zijne onderneming dan ook goede vruchten dragen!

In 1856 publiceerde Haasloop Werner WANDELINGEN EN OMZWERVINGEN DOOR DE GEMEENTE EPE:

Te herdenken wat men gezien en opgespoord heeft en dat aan anderen te vertellen, is als het ware eene behoefte. Ik wandelde voor mijn genoegen, ik schrijf voor mijn genoegen en kan de lezing daarvan eenige belangstelling aan anderen schenken, dan is mijn doel bereikt.

De onlangs tot stand gebrachte nieuwe grindweg van Elburg naar Tongeren en Epe – even bekwaam tot verzending der voortbrengselen van de landbouw, als tot

Eper toren (1903) (met dank aan Gert van den Esschert, prentbriefkaartenverzamelaar 'De Lohuizerbrink')

de bevordering der onderlinge gemeenschap – deed mij besluiten, dien eens in zijn geheele lengte te betreden, om in het bevallige Epe rond te wandelen en op te teekenen wat mij daar belangrijks zoude voorkomen.

EPE is een aanzienlijk dorp, doorsneden door den grindweg van Apeldoorn op Hattum; moderne huizen, eene R.Katholieke kerk, een schoolgebouw, een logement en een ambtshuis hebben het in de laatste jaren vooral zeer verfraaid. Zeer toepasselijk zijn hier de dichtregelen van B. ter Haar.

De toren en de kerk van Epe behooren onder die gebouwen, welke in den loop der eeuwen door den tijd en de menschen gespaard zijn en alzoo uit- en inwendig hun oorspronkelijke karakter vrij en zuiver van alle veranderingen gehouden hebben.

De kerk, vroeger aan St. Maarten gewijd, is geheel van tufsteen en in Gothischen stijl gebouwd. Zij schijnt aan twee verschillende tijdperken haren oorsprong te danken te hebben. Het oudste gedeelte vormt een vierkant van vijf en twintig schreden, waarin het grondvlak des torens besloten ligt, terwijl de

kerkmuur als een puntgevel aan de westzijde des torens aansluit. De kerk is verdeeld in een middenschip en twee zijgangen, ter halver breedte van het middelschip; het laatste wordt door vier kolommen geschraagd, van welke de basen en kapitelen eenigszins overeenstemmen met den antieken vorm van de Dorische orde. Eene gerfkamer, aan de oostzijde aangebouwd, is met één puntboogvenster voorzien; terwijl de kerk zelve aan iedere zijde vijf puntboogvensters van gedrukte vorm heeft. Het koor, de aanbouw uit de veertiende eeuw in den nieuw-gotischen stijl, heeft negen schreden breedte en vijftien diepte, is in het oosten driezijdig gesloten en door ranke boogvensters verlicht. De omtrek der buitenmuren is met zestien steunbeeren verzekerd. De toren is in vier verdiepingen verdeeld, en ieder paneel met rondboogwaterlijsten voorzien, terwijl de bovenste verdieping twee blinde rondbogen heeft, tusschen welke het bommelgat met Korintische dwergzuiltjes besloten ligt. In den toren bevindt zich een slagwerk en twee klokken. Aan den ingang der kerk wordt, als merkwaardige overblijfsel der christelijke oudheid, een hardsteen doopvont bewaard. Zij is van achthoekige vorm en aan de vier uitstekende hoeken zijn menschenhoofden aangebragt; het voetstuk ligt verwaarloosd op den weg, in het westelijke gedeelte van het dorp. Opmerkelijk is het, dat in deze gemeente van ouds niet minder dan vijf onderscheidene schutgilden bestaan. Het voornaamste daarvan, het St. Antoni Gilde, was blijkens de nog bestaande oorkonden, reeds in de veertiende eeuw als eene Broederschap aanwezig.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat, toen hertog KAREL van Egmond in het jaar 1504, door zijn vijanden aan alle zijden beknelde, de ingezetenen der Over-Veluwe opriep om hem bijstand te verleen, die van Epe op het denkbeeld gekomen zijn, om het St. Antoni armengilde in een schutgilde te hervormen. Immers die oproeping was ook gerigt aan LUBBERT VAN KEPPEL op het huis Kannenburg te Vaassen en de drost van Epe, GERRIT VAN MEKEREN, moest de ingezetenen, bij klokslag, ter afwering van een gedreigden aanval der Bourgondiërs te wapen roepen, bij welke gelegenheid ook de steden Hattem en Elburg ieder met honderd knechten werden voorzien, om aldaar goede wacht te houden. Hoe dit zij, de overeenkomst tot het oprichten van een schutgilde werd getroffen op Pinksteren van het jaar 1504. De voornaamste bepalingen, met gemeen goedvinden der gildebroeders vastgesteld, kwamen hierop neer:

Niemand mogt in het gilde worden aangenomen, dan met toestemming der tijdelijke gildemeesteren en tegen betaling van een derde deel van een gouden Rijns gulden (denkelijk f 1,05). Wanneer een van de gildebroeders of -zusters kwam te overlijden, waren de gildebroeders verplicht, het lijk te helpen ter aarde bestellen en bij de begangenisse te offeren. Wie bij bepaalde teerdagen twee of driemaal twist of ongenoegen veroorzaakte, werd "ontgildet". Bij elke schutterlijke bijeenkomst waren de gildebroeders verplicht, voorzien te zijn van hun kruisboog, op een boete van een half vat biers welke kruisboog bij het overlijden van een der gildebroeders aan het St. Antonigilde moest verblijven. Had iemand in de boerschap iets belangrijks te verrigten en verlangde hij dat de gildebroeders hem daarbij volgen zouden, dan waren deze verplicht daaraan gehoor te geven en hem tot op twee mijlen afstands op hun eigen kost te volgen.

De gildekoning was gedurende het volgende jaar vrij van alle gemeentewerk; overige gildebroeders moesten hem voor hem waarnemen. Daarenboven rustte op de broeders de verplichting, om op Sacramentsdag het heilige te volgen en den ommevang te doen; ook om des zondags voor Pinksteren aan den plegtigen omgang deel te nemen.

Op zodanige voet bleef deze instelling tot het jaar 1621 bestaan, toen men, ten gevolge der Godsdiensthervorming en andere omstandigheden, overging om aan de fondsen eene andere bestemming te geven en een nieuwe verordening maakte, wel hoofdzakelijk met die van het jaar 1504 overeenkomende, maar naar den veranderden geest van den tijd gewijzigd. Ook waren er eenige bepalingen bijgevoegd, onder anderen omtrent het schieten naar den papegaai op Pinksteren; als b.v. dat degenen die den papegaai zouden afschieten, dadelijk voor het zilveren koningsversiersel borg stellen moesten.

Sedert dien tijd zijn de opkomsten en uitgaven van het gilde meer geregeld beheerd; de aantekeningen daarvan zijn bewaard gebleven en worden nog steeds geregeld voortgezet. Tot het doen der rekeningen houden de leden jaarlijks op den 17 Januarij (zijnde St. Antonidag) eene vriendschappelijke bijeenkomst en maaltijd. De jaarlijksche opbrengst der aan het gilde behorende landerijen levert nog genoegzame middelen op, om in den winter uitdeelingen van brood te doen, waartoe men ruim twintig mudden rogge laat verbakken voor behoeftigen, die niet door de diaconie bedeed worden; ook bekostigt men met de overige gelden het onderwijs van ruim honderd kinderen, wier ouders geen schoolgeld kunnen betalen.

Om ook iets te weten te komen omtrent de overige schutgilden, vervoegde ik mij bij den landbouwer HENDRIK VOSELMAN, in de buurschap ZUUK. Mijn weg liep langs het ambtshuis en de Eper bierbrouwerij. Na dien een half uur vervolgd te hebben, bevond ik mij in de aan idillische groepen zoo rijk bedeelde buurschap Zuuk. De weg is naauwelijks voor rijtuigen te gebruiken. Het spoor liep slingerende over de nog in hun natuurstaat zich bevindende broekgronden, die als gemeentegronden door de geërfdn der buurschappen gebruikt worden, terwijl zich hier en daar op een ruim en open plein soms schilderachtig eene groep van opgaande eiken en elzenboomen vertoonde. Midden door dit gedeelte der buurschap, zoo vol afwisseling als het penseel der schilders niet elders kan aantreffen, kronkelen hier en daar beekjes en wringen zich ongestoord door de aardkluiten heen, om de schrale bodem te besproeien.

De kunst heeft hier nog geen verbeteringen geproefd, geene pracht van buitenverblijven boeit er de aandacht. Landelijke woningen, hier en daar verspreid, wisselen af met groen bemoste stroodaken en enkele nieuwere woningen met roode pannen daken verheffen zich boven de ongeunstelde hagen de haar omringende erven. Met de meeste bereidwilligheid werd daar aan mijn verlangen voldaan. Nog berust bij den genoemden landman de gekroonde zilveren vogel, aan een zilveren ketting van een Ned. El bevestigd, die bij de jaarlijksche schutteroefeningen in de buurschap Zuuk, als blijk van onderscheiding, door den schutterkoning om de hals voor de borst werd gedragen. Nog heden viert men in deze buurschap

viermaal des jaars de herinnering aan dit gilde. De bewoners der buurschap ver-voegen zich daartoe, op de daarvoor bestemde dagen, tegen zes ure des avonds, in eene der woningen, alwaar door de bezorging van den bewoner eene ton best Eper-bier, met eene kraan voorzien, op een bank of stoel in gereedheid ligt, en waarvan de aankoop is geschied uit een gedeelte van de jaarlijksche opbrengst der landerijen, welke onder de benaming van de Sint Tonis landen bekend zijn. Daar vergaste men zich dan aan het gemeenschappelijk bier; en aan de vriendschappelijke gesprekken, door de zang van een psalm afgewisseld, komt gewoonlijk eerst tegen middernacht een einde.

Wanneer een huisgezin door vertrek naar elders deze buurschap verlaat en de alzoo verlatene hoeve door eenen nieuwen huurder uit een ander buurschap wordt betrokken, is de nieuwe inwoner verplicht voor de Sint Antoniegilde-kas een schelling, of dertig centen te betalen, waarvoor hij dan in alle regten van de overige bewoners der buurschap deelt en mede van het Zuuker St. Antoni-bier gebruik kan maken. Bij de Wisseler, de Emster en de Westendorper schutgilden zijn dezelfde gebruiken in zwang gebleven.

Andere landelijke volksvermaken geraken hier allengs in ongebruik. Het spreekt vanzelf dat de schaapskermis, als geheel met het boerenbedrijf vereenzelvigd, wordt aangehouden, maar de overdaad bij bruiloften, de oude doop- en groevenmalen zijn bijna geheel afgeschaft. Het moge al of niet betwijfeld worden, dat het afschaffen van dergelijke overoude volksgebruiken een blijk oplevert van het verlies onzer nationaliteit, waar is het niettemin, dat het opheffen van de misbruiken, die daarmede vergezeld gingen van toenemende beschaving en verfijnden smaak getuigt.

Omtrent de kleding, ook die der vrouwen, valt niets bijzonders te zeggen; alleen verdient het opmerking, dat de bruidstooi bestaat in een zwarten rok, zwarten halsdoek en zwarte boezelaar, de laatste met een blauw zijden strikje vast geknoopt en daarbij blauwe kousen en schoenen met zilveren gespen.

Er bestaan in deze gemeente nog omtrent 2400 buur- of markengronden, als: onder Epe 291.94.94, onder Wissel 214.20.50, onder Zuuk 210.47.12, onder Emst 1325.62.30 en onder Vaassen en Oene 324.78.80 bunder, die als gemeen eigendom der geërfden, volgens de sedert eeuwen bestaande eigene wetten en regten, beheerd worden door een boerrigter en vier gezworenen, uit de geërfden gekozen. Het bezit van twee mudden gezaai geeft het regt, om tot boerrigter te kunnen worden benoemd. De benoeming geschiedt voor den tijd van twee jaren. Wie zich de op hem gevallen keuze niet laat welgevallen, betaalt een boete van tien daalders of 15 gulden. Van de vier gezworenen worden alle jaren, ter vervanging van de beide oudsten, twee nieuwe gekozen. Elke geërfde heeft het regt, om voor eigen gebruik plaggen en heide te maaijen, kluin of baggerturf te steken, ook tot den houthak en om het vee als koeien, paarden, schapen en ganzen, op de buur- of gemeentegronden te weiden en de immen op de bloemen te zetten. Tevens heeft hij een aandeel in de boeten of breuken, die aan de buurgronden vervallen zijn.

Als buurgronden vervreemd of in erfpacht uitgegeven worden, zijn het de geërfden

of hunne gecommiteerden die de verkoop bewerkstelligen of de grond in erfpacht uitdoen, de gelden, hieruit voortspruitende, worden tot voldoening der grondlasten en ter voorziening in andere gemeentebehoefden aangewend.

Om de dagelijkse politie in de buurschap waar te nemen, is in iedere buurschap een scheuter aangesteld, aldus genoemd omdat zij het vee schutten en het gemeen eigendom behoeden. Zij genieten daarvoor een jaarlijksche belooning in voortbrengselen van de landbouw; als: van een bouwman twee gast rogge, benevens zeker aandeel in de boeten.

Op de jaarlijksche vergaderingen aan den Boerbrink of de Boerbank, die, naar de gewoonte der oude Germanen, nog steeds onder den blooten hemel plaats hebben, worden, nadat de bank gespannen is, aan den boerrigter en gezworenen alle overtredingen opgegeven, die in de buurschap gevonden zijn, en vervolgens de wegen, waterleidingen, bruggen en dammen behandeld. Daarna wordt het aldaar verhandelde in het Boerboek opgetekend. Bij voorbeeld:

“Ao 1771 den 20 Mei, is bij de Koornmeulen op de gewone Boerbrink afgeboert en toegestemt, dat ieder zijn toegedeelde perk in 't Veen zal moeten graven vóór Eper kermis, en al dat daar nog niet gegraven is, zal het veen vervallen zijn, en niemand sal zijn toegedeelde perk aan geen uitheemsche mogen verkoopen, alles bij de boete van eene Tonne biers.”

“Ao 1777 den 26 Julij, is alhier voor het Kerkhof met het volle Boerrigt geboert, dat voortaan 14 dagen na sint Jacob de schapen eerst in den enk mogen komen.”

“Ook afgeboert, dat hem niemand sal hebben te verstouten om in het Loohuijser veen eenige poffen of turf sal mogen graven of laten graven of geen brantheet te maaijen of turf uit het ambt te brengen, bij de boete van drie tonne biers, soo menigmaal als zij daarop bevonden worden, 1/3 voor de armen, 1/3 voor de aanbinger en 1/3 voor de erfgenamen.”

“Ao 1822 den 6 April, met het volle Boerrigt op de gewone Boerbrink geboert en toegestemt, dat de oude wetten van dit Boerboek, welke in 1815 door het invoeren der nieuwe wetten hebben stilgestaan, nu wederom in werking zijn gebragt en dat de oude wetten en reglementen van dit Boerboek naauwkeurig zouden worden opgevolgd en gehandhaafd, waarna een ieder verplicht is zich naauwkeurig te gedragen.”

Evenzeer als het houden der bijeenkomsten onder den blooten hemel eene door ouderdom geheiligde gewoonte is, zoo is het dat ook uit vooroordeel en gehechtheid aan het oude, dat men de buurtgronden niet reeds lang allen heeft verdeeld, niettegenstaande zij uiterst geschikt zijn ter ontginning en welligt voor de helft uitmuntende weiden zouden opleveren, terwijl zij nu woest en onvruchtbaar blijven liggen en naarmate de uitgestrektheid luttel voordeel opleveren.

De geërfden uit de buurschappen Vemde, Dijkhuizen en Noirle hebben zich boven dat vooroordeel weten te verheffen en hunne buurtgronden, ter grootte van 200 bunder, door een commissie uit de geërfden, in vele kleine perceelen verdeeld, met breede wegen doorsneden en voor de aanzienlijke som van 12.000 gulden verkocht. Vele dier gronden zijn reeds bewerkt en ter kultuur gebragt. Waarschijnlijk zullen de overige buurschappen weldra dit voorbeeld volgen. Daar en boven bezit de gemeente nog 2100 bunder gemeente- of heidegronden, in 1843 van het

domeinbestuur gekocht. Deze besloegen toen een oppervlakte van 3500 bunder, doch in de jaren 1845-'47 en 1853 werden 1400 bunder verkocht. De verkochte grondstukken werden achtereenvolgens ontgonnen, waarvan reeds 182 bunder tot dennenbosch, 11 bunder tot houtgewas en 66 bunder tot bouwland zijn aangelegd. Wat nog onverkocht is wordt door de ingezetenen in 't gemeen tot het weiden van schapen, het steken van plaggen en het maaijen van heide gebruikt. De heidevelden behoren geheel tot het tijdperk der vloedvorming (Rijndiluvium) zooals blijkt uit de vele groote en kleine steenen, waaronder veel graniet, die zich voornamelijk in de hoogste streken aan de oppervlakte vertoonen.

Een landelijk tafereel (1930) (met dank aan Gert van den Esschert, prentbriefkaartenverzamelaar 'De Lohuizerbrink')

Eenige heuvels, als de Koekenberg, de Wachteleberg en de Wuusterbergen leverden het grind op tot den aanleg der nieuwe gemeentewegen. Bij die gelegenheid zijn daarbij eenige tot steen overgegangene voortbrengselen van het planten- en dierenrijk te voorschijn gekomen: terwijl van een overoude bevolking deze landstreek sommige grafheuvels (tumuli) en de daaruit opgedolven urnen, ook voorwerpen van glas en van brons getuigenis dragen.

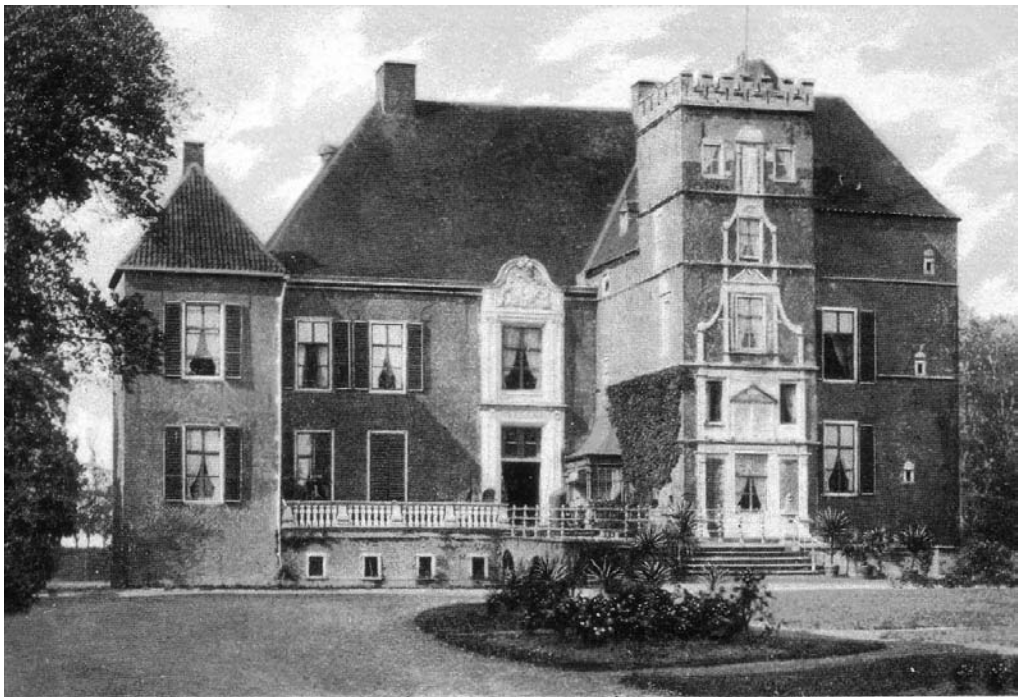
Eene beduidende leemlaag, onlangs op het landgoed Tongeren ontdekt, zal wellicht aanleiding geven om, door vermenging met de bovengrond deze te verbeteren en mee geschikt te maken voor de aanbouw van veldvruchten. De eigenaar van het genoemde landgoed houdt zich bezig met proeven in het groot te nemen, die, wel slagende, aan deze streek merkkelijk voordeel beloven.

Op een uur afstand van het buurschap Tongeren ligt het kerkdorp Vaassen (Fasna of Vaassen wordt reeds in het jaar 891 vermeld als in de pagus Northgawe in het

Frankenland gelegen) (M.L.Ph.C. van Bergh, Middel-Nederlandsche Geographie) dat mede onder de burgerlijke gemeente Epe is begrepen.

Aan het noordeinde van het dorp ziet men het oude slot Kannenburg, te midden van schilderachtig geboomte uit een breede gracht oprijzende, over welke een steenen brug den toegang verleent.

Reeds in het jaar 1372 was Kannenburg als een versterkte plaats bekend. Het werd toen door Jan... van Blois, het hoofd van de partij der Hekerens, na een beleg van 8 dagen veroverd. Eerst in 1378 kon het zijnen tegenstander, hertog WILLEM VAN GULIK, gelukken de plaats te herwinnen. Onder de latere bezitters van Kannenburg was de beruchte veldoverste MARTEN VAN ROSSUM, na wiens dood in 1558 de plaats aan zijn broeder Johan overging. Ook deze overleed kinderloos, en toen kwam de Kannenburg aan Johan van Isendoorn à Blois wiens

Kasteel De Cannenburg, Vaassen (1907) (met dank aan Gert van den Esschert, prentbriefkaartenverzamelaar 'De Lohuizerbrink')

moeder een zuster van MAARTEN en JOHAN VAN ROSSUM was. Sedert de drie eeuwen, gedurende welke de plaats nu in het bezit is van het geslacht van Isendoorn à Blois, heeft het hoofdgebouw weinig verandering ondergaan. Wel is het in 1662 eenigszins verbouwd, en ook later zijn onderscheidene gedeelten overeenkomstig de gewijzigde behoeften ingericht; over het geheel echter is alles, zoo inwendig als van buiten, nog met een waas van oudheid overtoegen. De ruime voorzaal met steenen geplaveid, bevindt zich nagenoeg in dezelfde staat als voor eeuwen en heeft met haar antiek snijwerk, middeleeuwsche wapenrustingen en familieportretten, iets bijzonder eigenaardigs.

In de slotkapel werd vroeger door de Roomsche Katholijken de dienst verricht, doch sedert het begin der vorige eeuw hebben deze hier een afzonderlijke kerk. Men ziet op weinig plaatsen zulke prachtige beukenlanen als in de omtrek van de Kannenburg, langs de weg, die van daar naar het Vreebosch loopt, ontmoet men gestadige afwisseling van woeste natuur en wel bebouwde gronden; overal het eigenaardige schoon der Veluwe; hier een groote vlakte, daar een watermolen, wiens reusachtig scheprad door een der menigvuldige beken wordt in beweging gebracht.

(Wordt vervolgd)

LITERATUUR

- A.J. van der Aa, *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*. Bijvoegsel, 1878, p. 266.
 P.J. Blok en P.C. Molhuysen, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, deel 3, 1914.
 F.Jos van den Branden en J.G. Freriks, *Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde*, 1888-1891.
 G. Haasloop Werner, 'Wandelingen over de Veluwe', *Tweemaandelijks tijdschrift voor Nederlandse letterkunde*, onder redactie van Mr. W. v.d. Poll, Tiel 1852, p. 306-310.
 K. ter Laan, *Letterkundig woordenboek voor Noord en Zuid*, 1952.
 E. van der Maaten, 'Levensbericht van Heinrich Gottfried Haasloop Werner', *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde*, 1865, p. 137-149.

NOOT

- (1) In den laatsten giftbrief van 943 komt Tongeren voor, als gelegen in het graafschap van WICHMAN, doch wij vinden ook een Tunugrum vermeld in het graafschap van EVERARD. In 956 heet de buurschap Tunegurum.

TERUGBLIK OP LEZING JAN VAN ZELLEM

De lezing die Jan van Zellem 15 februari jl. in de Eper Gemeentewoning hield, werd goed bezocht. Het was een boeiende lezing over de Grote Kerk, naar aanleiding van zijn boek *Dit huis van hout en steen*. Er werden veel geheimen prijsgegeven – over de bouw, het interieur, de glas-in-loodramen en de muurschilderingen. Ook werden de verschillende bouwfasen in de loop der eeuwen goed belicht. De lezing was rond half 11 afgelopen.

Het vervolg op deze lezing is een bezoek aan de kerk, en dan neemt de auteur ons mee in en rond de Grote Kerk van Epe. Deze excursie is op zaterdag 28 mei, zie verder bij Evenementenagenda, blz. 17.

Henk Kloezeman

HERINNERINGEN VAN GERRIT VAN LAAR VAN DE STEENDERBULT IN EMST

Peter Stork

17. De aanleg en de naamgeving van de Oranjeweg van Emst naar Gortel

Omstreeks 1890 liep er een verbindingsweg tussen Epe en Gortel, buiten het Pollenseveen en de bovenlopen van de Smallerlsebeek om. Deze zandweg liep van G. van Essen naar Gortel en was vaak onbegaanbaar, tot groot ongenoegen van de inwoners van Gortel. Geld voor de verbetering was niet beschikbaar want ook toen was de financiële positie van de gemeente niet wat die zijn moest. Er kwam een oplossing van het probleem toen koningin Emma de aanleg van een nieuwe weg, inclusief de verharding, uit eigen middelen bekostigde met een renteloos voorschot van naar verluidt 6000 gulden. Een groot bedrag voor die tijd. De nieuwe weg die toen is aangelegd liep van G. van Essen tot Van Norel in Gortel. Er werd een klinkerlaag gelegd met een laag leem uit Gortel eroverheen, en toen een grindlaag aangevoerd van het Apeldoorns Kanaal.

‘Hulde aan het Oranjehuis’, zo riepen de Gortelaren uit en zij noemden voortaan de nieuwe verbindingsweg ‘Oranjeweg’. De opening van de Oranjeweg vond

Gortel (Archief: Frans Schumacher)

plaats tegelijk met de huldiging van koningin Wilhelmina op 6 september 1898, een feest dat werd gevierd met de openbare school in Emst. Ik (Van Laar) was toen negen jaar oud en herinner het me nog als de dag van gisteren.

Ook langs de Oranjeweg liet de storm zijn sporen na. Een langs de weg staande oude wagenschuur, zo karakteristiek voor het landschap, heeft de kracht van de storm niet kunnen

weerstaan en lag er haveloos bij; met de mestkar, de ploeg, de eggen en het klein gereedschap van het boerenbedrijf in het zicht. Koningin Wilhelmina heeft deze oude schuur nog geschilderd. Berend Boeve woonde aan de andere kant van de weg; de koningin zat voor zijn voordeur te schilderen. Boeve zelf kon het achterhuis nog in en uit. De vraag is of de koningin deze wagenschuur voor een schaapskooi heeft aangezien. De schaapskooi heeft echter gestaan bij Scholten op de hoek van de Hanendorperweg; een andere stond op de weg naar Niersen, waar aan de zandgaten waar het zand uitgehaald is, de plaats nog te zien is.

18. De 19 schaapskooien in Gortel

Toen Gortel in 1907 aangekocht werd door koningin Wilhelmina en prins Hendrik, lagen de schaapskooien voor een groot deel aan de rand van de heidevelden. Dat betekende dat de mensen die midden in Gortel woonden, het verst van de schaapskooien af woonden. Zij moesten 's winters ver door de sneeuw baggeren om met hooi en koeken bij de schaapskooien te kunnen komen. Dit waren in mijn jeugd: Jan van Gortel, Harm Visch, Jan van Essen, Aart van Essen,

Harm van de Hoorn, Hendrikus van Gortel en Jan Brummel. Degenen die minder ver van de kooien af woonden, waren: mijn vader Kornelis van Laar, mijn oom Gerrit van Laar, Dirk van de Berg, Hendrik Bosch en Aart Koetsier. Het dichtst bij de kooien woonden: Dries van Gortel, Gerrit van Raalte, Bart Kramer, Koos van de Beek, Hendrik

Pomphul, Gortel (Archief: Frans Schumacher)

Visch, Gerrit van de Beek en Tiemen Koetsier. Dan waren er ook nog mensen die enkele schapen hielden. Dit betekent dat er in ieder geval 19 schaapskooien rond Gortel stonden, voordat de heide werd ontgonnen en bebost. Aan de gaten waar zand uit werd gehaald is nog te zien waar de kooien hebben gestaan.

Ook de heidevelden vóór Gortel die zo mooi zijn met de ligging van de heuvels, lagen al klaar om geploegd te worden. De wegen waren al uitgezet. Maar toen kwam koningin Wilhelmina en mocht dat stuk niet worden omgeploegd. Ik heb het toen heel fijn gevonden dat die velden zo in hun natuurlijke staat moesten blijven liggen. Na enkele jaren was het terrein alweer bezaaid met vliegdennen die er door arbeiders van afgehaald moesten worden. Daarna werd de vogelkers, een echte bosvernier, een jaarlijks weerkerende plaag. Na de aankoop van Gortel en omgeving zijn er in Gortel 14 huizen afgebroken. Omdat de heidevelden vóór Gortel bewaard zijn gebleven, zijn ook de archeologische overblijfselen gespaard zoals een ovale wal die ik aanzie voor een legerplaats met een ingang aan de westkant. In die omgeving ligt een heel wallensysteem – niet alleen aan de westkant, maar ook aan de oostkant bij de Woesterberg en in de omgeving van het Hanendorperveld bij het theehuis Schaveren tot aan de jeugdherberg, en dan ook nog achter 'De Schorpioen'. Daar ligt in een heuvel een heel verdedigingsstelsel.

NIEUWE STRATEN, OUDE NAMEN

Emst 'Gelders kwartier', nieuwe woonwijk

Henk Kloezeman

In Emst is aan de Kerkhofweg een nieuwe woonwijk verrezen: het Gelders Kwartier. De straten zijn genoemd naar bekende oud-Emstenaren, zoals dokter Van Gelder, zuster Van Rossum en Gerrit Braakman. Graag wil ik op deze plaats wat meer over deze personen vertellen en wat zij voor Emst hebben betekend.

Dokter Van Gelder

Dokter Van Gelder was huisarts te Emst van 1950 tot 1982. Emst had geen vaste huisarts; wel waren er artsen die dienst hadden, o.a. dokter Nauta en dokter Van Dijk. Zij hielden praktijk aan de Hoofdweg no. 9, nu Kapsalon Veldhuis. In 1950 kwam dokter Van Gelder als jonge huisarts naar Emst; hij vestigde zich aan de Hoofdweg 9, waar ook zijn voorgangers de praktijk hadden.

Dokter Van Gelder (geboren 24-6-1920 te Apeldoorn)

begon hier dus zijn praktijk. Hij was gehuwd met mevrouw T. Julius. Het gezin had drie kinderen: twee dochters en een zoon.

Deze jonge, moderne dokter betekende een hele vooruitgang voor Emst; hij kende in Emst veel mensen en ook de diverse generaties: grootouders, ouders en kinderen. In 1952 werd de Stichting Doktershuis opgericht. Door inzamelingen onder de bevolking en andere donaties kon er nu een nieuwe praktijkruimte met woning gebouwd worden aan de Hoofdweg 40. Men wilde deze dokter graag voor Emst behouden. Dokter Van Gelder kocht van de Stichting Doktershuis de woning met praktijkruimte, die hij verbouwde en uitbreidde. Mevrouw Van Gelder hielp in de huisapotheek, die eind jaren zeventig overging naar apotheek Stellendam in Vaassen.

In 1982 nam dokter Van Rooyen de praktijk over en kocht de praktijkruimte en woning van Van Gelder. Na zijn pensionering ging dokter Van Gelder aan de Oranjeweg wonen.

Op 1 februari 1988 overleed mevrouw Van Gelder-Julius en enkele jaren later, op 11 juni 1991, overleed dokter L. van Gelder in het ziekenhuis te Deventer. Beiden zijn in Emst begraven.

Dokter Van Gelder op het consultatiebureau

Links: mevrouw Van Gelder; rechts: zuster Van Rossum

Zuster Van Rossum

Zuster Van Rossum was de eerste wijkverpleegster in Emst. Zij bewoonde het (toen) nieuwe Groene Kruisgebouw aan de Hoofdweg 18, nu de praktijkruimte van dokter Wiechers.

Zij werkte van 1951 tot 1968 in Emst en runde met dokter Van Gelder het consultatiebureau.

Ook was zij de eerste vroedvrouw/verloskundige in Emst en verzorgde zij de wijkverpleging.

Zij werkte in een uitgestrekt gebied dat, eerst per fiets en later gemotoriseerd, met brommer, scooter en auto, werd bewerkt. Haar rust, opgewektheid en doortastendheid werden geroemd.

Toen zij na 19 jaar het Groene Kruis in Emst verliet, werd haar een indrukwekkende afscheidsreceptie aangeboden.

Zuster Van Rossum werd in 1913 te Vinkenveen geboren, waar ze in 2006 ook is overleden.

Gerrit Braakman

Gerrit Braakman werd geboren op 13 mei 1925 te Emst. Hij heeft veel maatschappelijke functies in Emst bekleed en zijn verdiensten voor het dorp zijn groot geweest. Hij heeft zich ingezet voor de gezondheid en ouderenzorg in Emst. Zo was hij in de jaren 1961-1986 penningmeester en voorzitter van het Groene Kruis en tevens plaatsvervangend voorzitter van de Kruisvereniging gemeente Epe. Verder was hij bestuurslid van dorps huis De Hezebrink, voorzitter van Emsterbelang, lid van de werkgroep Steunpunt inzake huisvesting bejaarden en Steunpunt zorg, algemeen bestuurslid van de Stichting Behoud in de gemeente Epe, penningmeester van de Stichting Herbouw schaapskooi. Evenals andere functies was dit gerelateerd aan zijn beroep als aannemer.

Gerrit Braakman is overleden op 15 juli 2001 in het ziekenhuis te Apeldoorn.

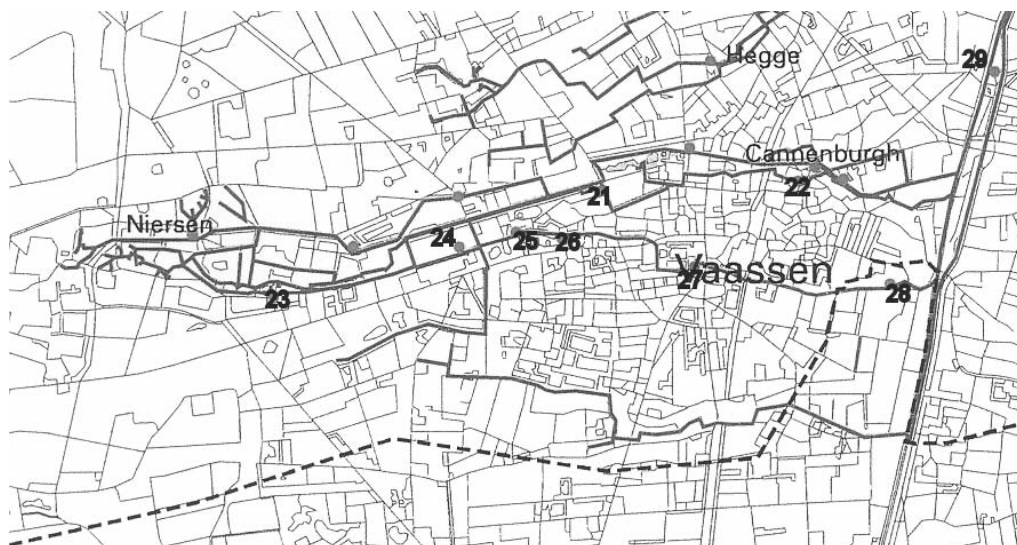
Gerrit Braakman

HISTORISCH GRONDGEBRUIK IN DE GEMEENTE EPE (14)

Peter Stork

8. Beken en watermolens (8)

Ten zuiden van de Hartense Molenbeek, ook wel Hoge Beek genoemd, ligt de Rode Beek, in het verleden ook bekend als het Vrouwe Martens Water. Rond 1700 werd deze beek aangevuld met het water uit de Nieuwe Beek.

De **Rode Beek** is in dit gebied de oorspronkelijke beek, een kwelbeek die ontspringt bij de Motketel, een kwelgebied in de buurt van Niersen. De beek voorzag de gracht van de havezate, later kasteel Cannenburgh, van water. Het heeft zijn naam te danken aan het rode, ijzerhoudende water. Om de Rode Beek van meer water te voorzien, is deze aangevuld met de Nieuwe Beek, die begint in een aantal sprengkoppen op de oostflank van het Korte Broek. Deze is vervolgens ter hoogte van de Elspeterweg door een hoge rug gegraven en kruist de Geelmolense Beek met een aquaduct.

Het aquaduct van de Geelmolense Beek (boven) en Nieuwe Beek (onder aan de Gortelseweg). Foto: Marjolein Banis

De **Nieuwe Beek**, een sprengenbeek, is gegraven tussen 1694 en 1698 en levert helder water, dat door middel van een schot langs de Emmalaan in de lengterichting van de beek afgescheiden wordt van het oude, ijzerhoudende water van de Rode Beek. De Rode Beek en de Nieuwe Beek worden namelijk samen langs de Emmalaan opgeleid naar de voormalige molenplaats 't Kraaiennest [21].

Het scheidingsschot aan de Emmalaan tussen de Rode Beek (links) en de Nieuwe Beek (rechts). Foto: Jacques Meijer

De bouw van deze papiermolen valt waarschijnlijk rond 1700 en komt nog niet voor op de lijsten van goederen waarmee het leengoed De Cannenburch in 1697 werd uitgebreid. De eerste papiermaker was J.W. Pannekoek, die werd opgevolgd door W.R. Pannekoek. De molen werd in 1724 gekocht door de Vrouwe van de Cannenburch en verpacht aan Gerrit Kroon. Latere pachters waren Gerrits zoon Mees, Derck Hendricks, Derk de Graaf en Karel de Graaf. Bij de veiling van de Cannenburcher goederen in 1872 kocht Gerrit te Riele de molen.

In 1904 werd hier de wasserij van Mentink gevestigd. In 1916 kreeg het bedrijf een stoommachine, waarvoor dien een waterrad voor de aandrijving zorgde. In 1924 werd een nieuw waterrad geplaatst. Het wasserijbedrijf heeft gefunctioneerd tot 1971 en is in 1987 afgebroken. Vervolgens stroomt de beek langs de zuidzijde van het park van het kasteel, kruist de Dorpsstraat en is aan de oostzijde van Vaassen opgeleid naar de voormalige Bloemkolksmolen, later Welgelegen genoemd [22].

De inmiddels verdwenen wasserij van Mentink op de molenplaats 't Kraaiennest. Foto uit: Portret van de Veluwe Beken, uitgave VARA en IVN.

De Bloemkolksmolen is als papiermolen gesticht rond 1700, waarbij aanvankelijk water van de Hartense Beek werd gebruikt door de heer van de Cannenburch, Johan Hendrik baron Isendoorn, om de molen van water te voorzien. De molen werd in 1703 verpacht aan Vreedericks Gerth en zijn vrouw Gertru Lenders. In 1715 verpachtte de Vrouwe van de Cannenburch de molen aan Jurrien Bloemkolk. Inmiddels werd de molen aangedreven door het water afkomstig van het Kraaiennest.

In 1749 werd de molen verpacht aan Peter Haffcamp en Hendrikje Croon, in 1750 aan Jan Wolbers Hafkamp en Weijntie ten Hoeve, in 1806 aan Aert Labots en Johanna Muller. De laatste pachter-papiermaker was L. Aarnink.

M. Mentink kocht de molen in 1871, beëindigde de papiermakerij en stichtte er een cichoreifabriek. Mentink jr. verkocht in 1894 de fabriek aan Cornelis Verkleij uit Apeldoorn die er een *wasch- en bleekerij* Welgelegen vestigde. In 1903 werd Anton Brouwer de nieuwe eigenaar. De wasserij draaide op waterkracht, met als reserve een stoomketel. Dit was in 1933 nog het geval. In 1928 kocht de firma J.W. Bos de wasserij. Rond 1950 is het waterrad verwijderd. Bos verhuurde het pand in 1960 aan W.G. Temmink die er confectieatelier Coloré vestigde. In 1964 werd het weer wasserij (voor bedrijfskleding) verhuurd aan De Jong onder de naam De Grote Zwaan. Na het overlijden van Bos werd het pand verkocht aan de Volle Evangeliegemeente Woord & Daad.

De **Geelmolenbeek**, een sprengenbeek, stroomt ten zuiden van de Rode Beek en ten noorden van de Nieuwe Beek. Meer naar het oosten verandert de naam in Dorper Molenbeek, tegenwoordig veelal kortweg als Dorpse Beek aangeduid.

Talrijke sprengen om de Geelmolenbeek te voeden zijn gegraven in het kwelgebied de Motketel bij Niersen. Aan de Geelmolense c.q. Dorpse Beek hebben de volgende molens gestaan: de Holtse Molens, de Geelmolens, de Brinker Molens, de Citadel, de Dorper Molens en de molen bij de Hafkamp.

De Holtse Molens [23]

1660 is het jaar dat de Cannenburch alle Vaassense beken en waterrechten verwierf. De Holtse Molens moeten na die datum zijn gesticht. In 1679 wordt Jan Warners als papiermaker op het Hol vermeld, in 1697 Jochem Roelofs en Johan Driessen. In 1726 zijn dit Gerrit Brouwer en Willem Oculij. De laatste moest op last van de heer van de Cannenburch de molen in 1734 verlaten. De heer van de Cannenburch kocht de molen en verpachtte deze aan Jan Poll en diens broer Derk, opgevolgd door Jannes Ledeboer en Willempje Dercks, Warner Ritbrouck en Luttien Teuwes, Gerrit van Beek en Margarita Mensinck. In 1808 is de pachter Frederik Roskam, daarna Gerrit Roskam tot 1863 waarna de molen werd afgebroken. Dit alles betreft de noordelijke (linker) molen.

De zuidelijke (rechter) molen, eigendom van Gerrit Brouwer, ging in 1738 over op Willem Brouwer en Toenis Voselmand. In 1754 kocht de heer van de Cannenburch de molen en verpachtte deze aan Teunis Buytenhuijs en Janna Westerholt en in 1762 aan Dyrick Bomhof. In 1808 is Jannis Arnink pachter, in 1846 Hendrik Ross,

daarna Aart Hering, Lambert Mulder en Geert Mulder. In 1867 was het Geert Palm die in 1871 de molen kocht en tot 1894 papiermaker bleef. Toen verkocht hij de molen aan D.W. Zwerus, met als pachters H.W. van Norel en A. van Essen die er in 1896 een wasserij begonnen. In 1904 werd het verzoek gedaan een stoommachine te plaatsen. In 1911 was Jan Hendrik Jansen huurder en in 1912 verkocht

*Viskweekvijvers op 't Hol, thans eigendom van Hertgers.
Foto: Jacques Meijer*

Zwerus alles aan E.A. Stoer. In 1927 volgde verpachting aan de Nederlandsche Heidemaatschappij die er een viskwekerij vestigde.

Al voor de Holtse Molen is de beek tussen de Motketel en de Holtse Molen opgeleid, wat wederom plaats heeft stroomafwaarts van de Holtse Molen ten behoeve van de Geelmolens [24].

In 1616 verpachtte Jor. Marten Isendoorn à Blois de mogelijkheid tot het

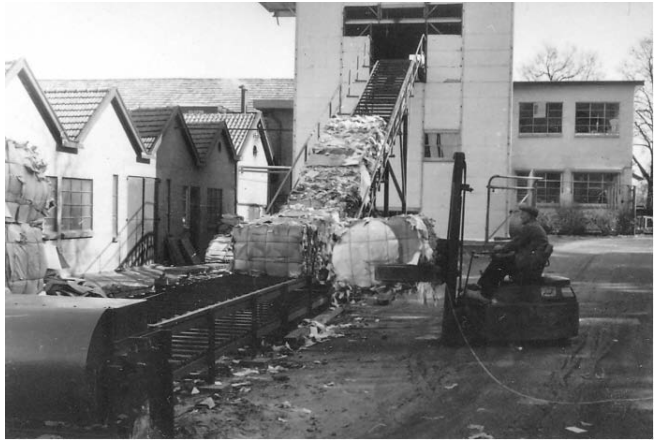
bouwen van een watermolen en het graven van sprengen teneinde de molen van water te voorzien. De pachter was Jaques Heymeriks. Het werden twee molens: één papiermolen en één (geel)kopermolen, die in 1654 werd omgebouwd. De familie Heymeriks blijft lang pachter. Rond 1690 bezit Lucas Coldewey de noordelijke molen. Hij was getrouwd met Jannetje Janssen. In 1754 werd de linker (noordelijke) molen door de erven van Lucas Koldewey verkocht aan de Cannenburch. Pachters werden Ernst van de Ham en Fenntie Hendricks, in 1758 Jacob Wolbrinck en Jannetje Brouwers. In de 19^e eeuw was ene Roes pachter en werd tot 1863 genoemd. De Heymeriksen bezaten de zuidelijke molen die in 1691 verkocht werd aan Derck Werners Gervink (Gerrevink) en Jennetien Peters. Zij moesten een derde van de waterpacht aan de Cannenburch betalen. Jennetien Peters trouwde later met Jacob Hagedoorn. In 1752 verkocht de weduwe van Gerrevink de molen aan de Cannenburch. In 1769 kreeg Johan Mentink de rechter molen in pacht. Sindsdien bleef deze in de familie tot in 1883. Toen kwamen kort na elkaar beide molens in bezit van Berend Zwerus. Mentink vertrok in 1899 naar de Dorper Molen. Zwerus verpachtte de zuidelijke molen aan Evert Schut, die in 1902 van Millingen als onderpachter had. Hij kreeg vergunning om een wasserij op te richten, Bleeklust geheten. In 1909 wordt vermeld dat in de linker noordelijke molen door Brendeken eveneens een wasserij is opgericht.

In 1910 kwamen beide molens in veiling. Koper was mr. A.R.P. Mees die de molens in 1912 liet afbreken. Een nieuw gebouw werd voorzien van een ijzeren bovenslagrad.

In de oorlogsjaren 1940-45 werd er tabak gesneden, olie geperst en hout gezaagd. Het complex bleef in particuliere handen.

Na de Geelmolens volgt de opleiding van de beek naar de Brinker molens [25]. In 1689 verkocht Jan Hendriks van Ysendoorn drie huizen en drie molens, gebouwd na 1660, behoudens grond en water, aan de echt)paren Warner Janssen en Anneke Holtius (op de linker oever), Jan Aerts en Geerken Jans (op de rechter oever) en Marten Geurt en Anneke Janssen de Citadel (zie hierna). In 1702 werd een overeenkomst gesloten over de waterverdeling voor deze papiermolens. Een derde van het water dat van de Geelmolens kwam, werd toegewezen aan de Citadel molen, twee derde aan de beide Brinker Molens. Het gebruikte water van de rechter Brinker Molen werd via een duiker onder de bovenbeek van het Kraaiennest door naar de Hartense Molenbeek geleid om de Cannenburgher korenmolen van extra water te voorzien. Eigenaar van de rechter molen werd in 1715 Jochum Roelofs Hulshoff, maar in hetzelfde jaar verpachtte de vrouwe van de Cannenburch water en grond aan Jan Berghorst en Aeltje Gerrits. In 1740 kregen Warner Veenhuysen en Jannetje Wolbrink de pacht, vier jaar later Heymerinck van den Brink en Willemtie Hafkens. Na hen Hendrick en Lubbert Janssens, Lubbert van Beek, Jan Roes en Joachim Scharrenberg.

Begin 19^e eeuw kwamen Marinus Smits en na hem E. Uyt den Bogaard. In 1872 kocht Jan van Delden beide molens.

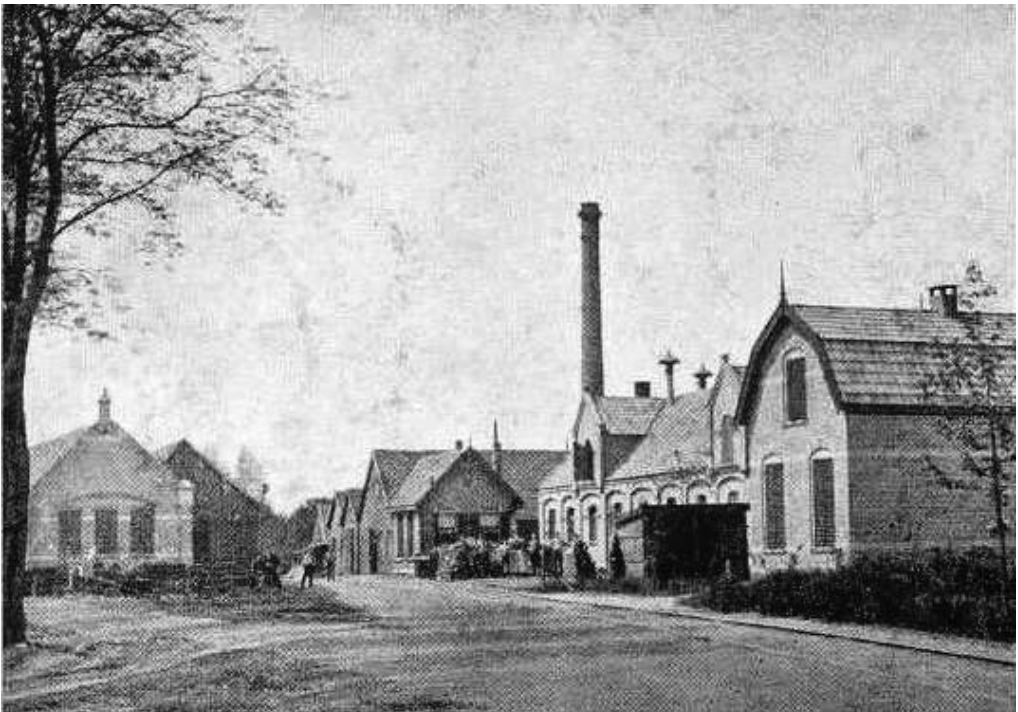

Transportband voor oud papier van de voormalige Bordpapierfabriek Van Delden in 1965. Foto: Hent van Delden

Het linker gebouw was in 1689 in bezit van Werner Janssen en Anneke Holtius. Later van Wolter Muller. In 1751 werd de heer van de Cannenburch eigenaar. In 1753 kregen Engbert Dischuijsen en Lammertien Hendrix, maar ook Derck Kamphuijs en Hendrinna Dijkhuysen de pacht. In 1837 werd Paul van Tongeren genoemd tot Jan van Delden in 1872 ook deze molen kocht. Jan van Delden werd de stichter van de Bordpapierfabriek. In 1903 werd stoomproductie aan het bedrijf toegevoegd. In 1958 stortte het waterrad in elkaar. Het bedrijf werd in 1980 gestaakt en de gebouwen in 1989 gesloopt.

Zoals vermeld werd de papiermolen De Citadel [26] in 1689 verkocht aan Marten Geurts en Anneken Jans. In 1697 is Hendrick Keyenburg pachter van water en grond van dit Cannenburcher leenbezit en woont op de molen. In 1736 werd de molen verkocht aan de Cannenburch. Pachters daarna zijn Aert Groen en Berent Deman, Jan Willem en Bertie Hendrix, Jacob Wolbrinck, Jannes Hendriks en Anteunis Hendricks. In de 19^e eeuw kwamen Hendrik Wolven, Smit Derk en J.C. Mulder. Op een veiling in 1872 kocht Lammert Aarink de molen, die in 1893 werd afgebroken.

Na de Citadel gaat de Geelmolenbeek als Dorpse Beek door de bebouwde kom van Vaassen naar de Dorper Molens [27], waarvan de tweede molen in 1772 is toegevoegd. De Dorper Molen is de oudste molen op deze beek. In 1559 pachtten Mr. J. Steinberch (Steenbergen) den Olden, oorspronkelijk afkomstig uit Drenthe, van Hendrik van Isendoorn à Blois een voormalige volmolen die onder Steenbergen ging functioneren als kopermolen. In 1569 kocht Steenbergen de Griftse Molens waarvan er één werd ingericht tot kopermolen. In de Dorper Molen werd Steenbergen opgevolgd door zijn zoon, kleinzoon en achterkleinzoon. Laatstgenoemde achterkleinzoon Jan trouwde *iun* 1654 met Aeltje Hebbinx uit Zutphen. Na Jans dood hertrouwde zij in 1675 met Gerrit Aerse Groen. Aleyda van Steenbergen erfde de kopermolen in 1701. Bij haar dood in 1735 heeft zij haar bezittingen gelegateerd aan Hendrik Backer en zijn vrouw Marie Anna Weultjes uit Zutphen. In 1751 verkochten deze het huis aan hun dochter Catharina Elisabeth, die getrouwd was met Frans Jan Haack, eigenaar van de Kopermolen in Zuuk. Ook werden toen de kopermolen en verdere opstallen aan het echtpaar Haack-Backer verpacht. Haacks erfgenamen verkochten het huis in 1815 aan Jannes Mulder, papiermaker op de tweede Dorper Molen die in 1772 werd gebouwd. Hij was getrouwd met Magteld Terwel. Jannes werd opgevolgd door Lammert, en deze weer door Jan, die tot 1866 pachter bleef. Daarna verhuurde de heer van de Cannenburch de papiermolen aan Hendrik Pannekoek Janszoon. Dit was het rechter (zuidelijke) molengebouw. In 1871 kocht Teunis van Lohuizen van de ijzergieterij op de Amsterdamse koper-

Historische foto van de Aluminium Industrie Vaassen. Bron: Gelderland in Beeld

molen beide papiermolens De Dorper Molens. De rechter molen werd ijzergieterij, overgebracht van de Amsterdamse kopermolen. Daar werd de fabricage van tinblad (staniol) aan toegevoegd, waarbij dit bedrijf tot 1892 waterkracht gebruikte en daarna de stoommachine.

In 1899 had H.A. Mentinck zijn papiermakerij op de Geelmolen gestaakt en pachtte het linker gebouw van de Dorper Molens, waar hij een wasserij begon. Daarbij bleef het waterrad in gebruik voor het doen draaien van de *Volldampf*-wasmachine en werd de oude papierpers gebruikt voor het droogpersen van wasgoed. In 1915 werd het gehele complex door de ijzergieterij en staniolfabriek Industrie (voorheen Van Lohuizen en Co.) verworven. In 1928 kwam een eind aan het gebruik van waterkracht en werd de wasserij verplaatst naar de Veenweg, waar deze tot 1957 bleef bestaan. De Industrie heeft zich verder ontwikkeld tot Aluminium Industrie Vaassen (AIV) en functioneert momenteel onder de naam Flexible Packaging.

*Het onderslagrad van de Grijtse Molen, verwijderd in 1938.
Foto: W. Terwel.*

Meer stroomafwaarts aan de Dorpse Beek behield Dirk van Keppel bij de verkoop van de Cannenburch in 1541 een huis De Haeffcamp. De beek behoorde aan de Cannenburch, maar Dirk kreeg in 1568 toestemming om bij zijn huis een molen te bouwen [28]. De heren van de Cannenburch behielden het recht van eerste koop. Deze molen bij het huis Hafkamp is waarschijnlijk in de eerste decennia van de Tachtigjarige Oorlog verwoest en niet weer opgebouwd.

De Hartense Molenbeek, de Rode Beek/Nieuwe Beek en de Dorpse Beek monden alle drie uit in de Grift. Stroomafwaarts van deze uitmondingen ter hoogte van het Eekterveld hebben de Grijtse Molens [29] gestaan.

In 1412 was de Griftse Molen een Gelders-hertogelijke koren- en oliemolen die was verpand aan Steven van Rade. In 1432 droegen Herman van Mekeren Gzn en Jonkvrouw Mechteld de molen over aan Johan Boecholt, prior van het convent Sint Mariënborn. Mr. Johan Steenberg den Olden, die in 1559 in de Dorper Molen een koperbedrijf vestigde, kocht in 1569 het molencomplex aan de Grift en stichtte op de linkeroever een kopermolen. Zijn zoon Jan, kleinzoon Herman en achterkleinzoon Wier volgden hem op. Deze laatste komt voor als 'koperslager op Weijersmoelen', bezitter van koper-, zaad- en oliemolens. Na Wiers dood kreeg zijn zoon Gerrit, getrouwd met Lowijsa de Vosch, in 1666 de molens in handen. Hij verpandde de molens, waar een schuld op rustte, aan Hendrick Johan van Lindenvelt, die in 1685 eigenaar werd. Gerrit en Lowijsa verkochten toen de kopermolen aan Dibbolt Meijer en Wemma de Vosch. Jacob Knuisen uit Rotterdam pachtte de molens. De zoon van Jacob Knuisen, Rudolphus, overleed in 1747 kinderloos. Zijn weduwe verkocht in 1753 de molens aan de Cannenburch. Het koperbedrijf op de linkeroever werd beëindigd en afgebroken.

Op de rechteroever komen we vóór 1808 tegen een 'Ledermolen' op de Grift, met als pachters Hendrik en Hermanus Zweekhorst en in 1808 een 'eekmolen' op de Grift met als pachter Gerrit Dirks. Deze werd opgevolgd door Lammert Koekoek. De eekmolen werd in 1839 stopgezet en het werk afgebroken. Kort voor 1816 moet er nog een oliemolen zijn gebouwd. Van 1815 tot 1829 was Derk Oortwijn hier de molenaar. Na diens overlijden werd Lammert Koekoek wederom molenaar, die als zodanig in 1867 stond vermeld. In 1871 volgde de verkoop van de Cannenburcher goederen en de Griftse Molen – toen een koren- en oliemolen – werd gekocht door G.R. Wagenaar. In 1919 werd W.A. Salm eigenaar. Bij veiling in 1930 komt de molen in bezit van Dirk Labberton en Dries van Vemde, waarbij Salm het waterrecht verkocht aan de gemeenten Apeldoorn en Epe. In 1941 werd het gebouw onttakeld.

De Egelbeek

Als meest zuidelijke beek in de gemeente Epe moet nog genoemd worden de Egelbeek, een kwelbeek. Dit is van oorsprong een natuurlijke beek, die ontspringt in het kwelgebied Korte Broek, ten zuiden van de Nieuwe Beek. Zij stroomt langs de zuidrand van Vaassen en kreeg later een aquaduct over de Grift om het Apeldoorns Kanaal van water te voorzien.

De ontginning van het Korte Broek dat plaatsvond eind 19^e/begin 20^e eeuw wordt momenteel ongedaan gemaakt ten behoeve van het natuurbeheer. In het oostelijk deel van het dal lag begin 19^e eeuw nog een eendenkooi die hoorde bij de koninklijke domeinen van Het Loo. Dit heeft geleid tot een grenswijziging tussen de gemeenten Apeldoorn en Epe.

Tot zover de geschiedenis over de beken, sprengen en de watermolens in de gemeente Epe.

UIT DE HISTORIE VAN OENE (17, slot)

Jan de Graaf

Houtweg

Op oude kadasterkaarten, en soms zelfs op moderne wegenkaarten, komt men de naam Ooster-Oene tegen. Het centrum van Ooster-Oene ligt aan het einde van de Oosteroenerweg, aan de Grote Wetering. Deze Grote Wetering (op oude kaarten uit de 17^e eeuw Oude Wetering genaamd) is een oorspronkelijk riviertje dat het overvloedige regenwater uit het lage gebied ten oosten van Apeldoorn afvoerde naar de IJssel.

In deze buurt (rond de Houtweg nr. 64) stonden veel huizen die gebouwd waren in de 18^e eeuw en daarvoor. In de loop der jaren zijn ze afgebroken of verbouwd. Een enkele is zelfs door brand verwoest. De huizen stonden op een soort terpje vanwege de hoge waterstand 's winters in het IJsseldal (Oenerbroek).

Een van de voorbeelden van de bouw op een terpje is de historische boerderij Het Haverland, van de familie Van der Woude-Kloosterboer (Houtweg 51). In die tijd was men beducht voor een dijkdoorbraak bij een hoge waterstand in de IJssel. Bij zo'n bedreigende situatie moesten de bewoners uit deze streek dijkwacht lopen.

Aan het eind van de jaren tachtig van de 19^e eeuw zijn er plannen geweest om een kleine gereformeerde kerk te bouwen aan de Oosteroenerweg, hoek Grote Wetering. De bewoners aan het laatste deel van de Oosteroenerweg behoorden tot het geslacht Logtenberg; zij waren betrokken bij de gereformeerde kerk. Hun voorgeslacht had namelijk de acte van afscheiding van de hervormde kerk van Oene getekend en zich aangesloten bij de gereformeerde kerk te Heerde. De bouw van het kerkje heeft echter geen gestalte gekregen. Het centrum van Ooster-Oene was echter met kerk, winkels en café wel compleet geweest!

Door de struiken is nog gedeeltelijk het oude boerderijtje te zien dat gestaan heeft aan de Oosteroenerweg 26 (familie Palm). De foto is in 2001 gemaakt. Inmiddels is het boerderijtje gesloopt; er staat nu een landhuis met rieten dak. (Foto: met dank aan Jan Kiesbrink)

Oosteroenerweg

De Oosteroenerweg was in de 18^e en eerste helft 19^e eeuw de belangrijkste verbindingsroute naar de IJssel. Oorspronkelijk liep deze weg bij de Grote Wetering rechtdoor naar de Hogestraat, richting de IJsseldijk. De Houtweg is pas in de tweede helft van de 19^e eeuw in beeld gekomen. Aan de zuidzijde van de Oosteroenerweg lagen de hogere enken, omgeven door houtwallen; aan de noordzijde lag een moerasgebied dat we kennen als het Vemderbroek. Voorbij de

Bremensallee komt een hoger gebied in zicht, de zgn. Doorsenk en 't Hul. Dit gebied was ook omgeven door houtwallen waar nu nog gedeelten van zichtbaar zijn. De landbouwbedrijfjes hadden hier maar een beperkte omvang. Naast de landbouw werd als huisvlijt de klompenmakerij beoefend. Omstreeks de vorige eeuwwisseling waren er ongeveer 70 klompenmakers in Oene. Onder hen waren gespecialiseerde klompenmakerijen die personeel in dienst hadden. Verder woonden er nog andere neringdoenden, zoals mensen die een winkel hadden, zij het van beperkte omvang. Aan de Ooster-oenerweg 2, waar de familie Van Bussel woont, had Van Vreden een kruidenierswinkel, en op nr. 26, de vroegere woonstee van de familie G. Palm, had Essen Janna een winkeltje. Het winkeltje was speciaal bekend om de suikerklontjes. Dit was kandij-suiker die met een klontjestang aan stukjes geknepen werd.

Op nr. 21, waar G.J.B. Tessemaker woont, had Jacob Logtenberg, toen bekend als Jaap de winkelier, een kruidenierszaak. Verder woonde destijds op nr. 27 – nu de familie Meuleman – Albert Jan Logtenberg of Albert Jan de bakker, die een bakkerij had. De oostkant van dit huis was het bedrijfsgedeelte, met aan de voorkant de broodwinkel en aan de achterzijde de bakkerij.

Enkele klompenmakers uit de Boshoeck bij Hk. Langevoort. V.l.n.r.: Teunis Langevoort, Mans Elskamp, Janna Langevoort-Huiskamp, Evert Langevoort, Hendrik Langevoort en Jaap Elskamp. (Foto: met dank aan Streekarchief Epe-Hatterde)

De klompenmakers in Oene

Als huisindustrie is de klompenmakerij heel belangrijk geweest voor Oene. Doordat het landbouwbedrijf te beperkt was om van te leven en men in de herfst en winter tijd overhad op de boerderij, ontstond de klompenmakerij. Het hout (meestal peppels = populieren) was voldoende voorhanden en men had een mooie bijverdiensite. Bekend zijn de houten of stenen schuurtjes waar de klompenmaker werkt met een of meerdere knechten, maar ook een gedeelte van het achterhuis, de zogenaamde 'klompenhoek', werd als werkplaats gebruikt.

In Ooster-Oene en langs de Grote Wetering, maar ook op het dorp en de Boshoeck, was bijna huis aan huis een klompenmakerij gevestigd.

Oene telde begin 1900 ruim 70 klompenmakers en rond 1927 waren er nog zo'n dertig bedrijven over. Door de intrede van de machines werd ook de klomp machinaal vervaardigd en verdwenen de klompenmakers geleidelijk. Er bleef één grote klompenindustrie van ARO (A. Riphagen Oene) bestaan.

Uit: Oene in oude foto's

BOEKENNIEUWS

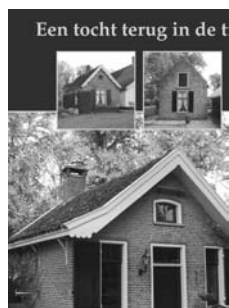
Groen door Oranje: over de geschiedenis van het kroondomein Het Loo

Bertus Maassen

Van de Lions Appelthorn ontvingen wij de mededeling dat dit boek in april zal verschijnen. Het maakt de historie van de Veluwe bekender, met de nadruk op de kroondomeinen, en specifiek de periode 1900-1960.

Hierbij wordt gebruikgemaakt van vele (pas ontdekte) archieven en materiaal uit binnen- en buitenland. Het verhaalt onder meer over het werk, de anekdotes en de wederwaardigheden van vroegere families (inclusief de koninklijke), gelardeerd met vele foto's, veelal met naam en toenaam. Dit boek is geschreven door Bertus Maassen, dé kenner en verteller van deze materie.

Het boek is uitgevoerd in degelijke harde koft, 224 pagina's, full colour, groot formaat 23x28 cm, en uitgegeven bij uitgeverij BDU Boeken, Barneveld.

Bakhuizen in Nijkerk, Putten en omgeving: een tocht terug in de tijd

Willy Klok-van Dasselaar

Een kijkje in en om bijzondere bakhuizen in Nijkerk, Putten en omgeving, aangevuld met verhalen over de geschiedenis van dat bakhuis en de bewoners.

Prijs: € 19,95. Aantal pagina's: 104. ISBN: 9789087881320

Door de vrijheid geroepen

Ben Verduijn

Door de vrijheid geroepen geeft negen indringende portretten van Edese verzetsstrijders die tijdens de Tweede Wereldoorlog hun leven hebben gegeven voor de vrede.

Ben Verduijn vertelt hun levensverhaal op basis van interviews met nabestaanden. Deze mensen die veel betekend hebben, krijgen zo een gezicht. En met hen allen die hun leven voor de vrede gegeven hebben en van wie vaak alleen maar een naam, geboorte- en sterfdatum genoteerd staan.

Ben Verduijn is bekend als schrijver en dichter en was redacteur van een genealogische familieperiodiek. Ersonlijk nauw betrokken bij de mensen die tijdens de Tweede Wereldoorlog hun leven ten dienste van de vrijheid hebben gegeven, nam hij de taak op zich enkele van hun levens te onderzoeken en beschrijven.

Prijs: € 19,95. Aantal pagina's: 320. ISBN: 9789087881368

De ouwe boerderije: herinneringen aan Zevenhuizen H.J. Buitenhuis

Apeldoorn-Oost - Zevenhuizen, of zoals de Apeldoorners het zeggen en Hennie het ooit leerde, 'Zeuvenduizen'. Hebben daar ooit zeven huizen gestaan? Wat maakt dat uit! Slechts een herinnering. Aan een geboorteplaats en woon-omgeving van vijftig, zestig jaar en langer geleden. Herkenningspunten zijn op de vingers van één hand te tellen. Gedachten aan vroeger. Herinneringen waarbij een traan weggepinkt wordt, soms van het lachen, soms van ontroering. Hulde aan hen, die deze buurt van boeren, arbeiders, tuinders en handwerkslieden vormden. Schrijver Hendrik Jacobus (roepnaam Henk) Buitenhuis, alias Hennie of Henneman Tuut, werd geboren te Apeldoorn op 11 juli 1933. Vanaf zijn geboorte in 1933 tot de dienstplichtige leeftijd in 1953 woonde hij op de boerderij bij pa en moe in Apeldoorn. In 1949 koos hij voor het door hem zo geliefde bakkersvak. Hiermee verdiende hij zijn geld tot hij in 1953 zijn militaire dienst tijd moest vervullen bij het Korps mariniers. Na de marinierstijd volgde de opleiding tot rijkspolitieambtenaar van wachtmeester tot adjudant met als woonplaatsen Rosmalen, Vlijmen, Rijswijk in Noord-Brabant en Damwoude in Friesland. Ook mocht hij nog tien jaar lang als statenlid deelnemen aan het provinciebestuur van Friesland.

Prijs: € 16,95. Aantal pagina's: 178. ISBN: 978-90-8788-026-2

Oude ansichten van de Veluwe: fietsen op een halve zondag, 't verhaol veur de mins die tuus mosten blieven

A. Klaassen

Op de Veluwe kende men het inmiddels bijna verdwenen begrip 'halve zondag'. Hiermee werd niet de helft van een zondag bedoeld, maar Tweede Kerstdag, Tweede Paasdag, Tweede Pinksterdag en Hemelvaartsdag. Op deze dagen werd er veel

gefietst waarbij bijna elke bezienswaardigheid op de Veluwe op belangstelling van groepjes dagtoeristen kon rekenen. Door middel van oude prentbriefkaarten is een dergelijke tocht samengesteld die in de eerste helft van de vorige eeuw op de fiets gedaan zou kunnen zijn. De tocht voert langs Putten, Ermelo, Harderwijk, Uddel, Elspeet en Apeldoorn. Het unieke kaartmateriaal geeft u een doorkijkje in het leven van 'toen' aan de hand van actuele herkenningspunten.

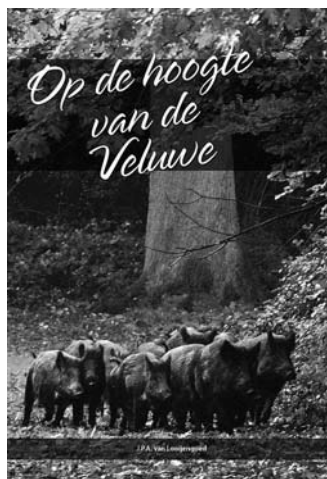
Prijs: € 14,95. Aantal pagina's: 96. ISBN: 9789087881306

Veluwe in historisch perspectief**Rudolf Hamel**

Stuwwallen uit de ijstijd, grafheuvels uit de steentijd, gerechtsplaatsen uit de middeleeuwen; het Veluwse landschap heeft nog steeds zichtbare verwijzingen naar deze verre geschiedenis. Zelfs van de Tachtigjarige Oorlog zijn bij Wolfheze nog sporen terug te vinden. Dit boek geeft een kort overzicht van deze bijzondere archeologische en geologische geschiedenis, gerangschikt naar regio en onderverdeeld op plaats. Handig om mee te nemen tijdens de wandel- of fietstocht. Auteur Ruud Hamel geeft regelmatig lezingen en excursies door het Veluwse landschap.

Prijs: € 9,95. Aantal pagina's: 64.

ISBN: 978-90-8788-090-3

Op de hoogte van de Veluwe**Piet van Looijengoed**

Voortkomend uit een oud Veluws geslacht en geboren en getogen midden in de Veluwse bossen, beschrijft Piet van Looijengoed de verhalen en belevenissen van zijn voorvaderen. Van net na het begin van de jaartelling tot de tijd waarin wij ons nu bevinden, wordt verteld wat de Veluwnaar met de Veluwe en de Veluwe met haar bewoners heeft gedaan. Het zijn vooral de Veluwe, geloof en natuur die de Veluwnaar gevormd hebben tot wat hij nu is. Trots op zijn gezin, zijn land en zijn bezit, maar ook behoudend, gesloten, standvastig en wars van veranderingen; dat is de typering die Van Looijengoed van de Veluwnaar geeft. Achter deze façades tref je een behulpzaam en vredelievend mens.

De Veluwe is van een bar en bijster land gevormd door de ijzerindustrie, de houtskoolproductie, de ekers en de vele tienduizenden schapen tot een gebied dat nu bewonderd en gezocht wordt en geliefd is bij velen die er rust voor lichaam en geest zoeken.

Ruim vijftien jaar zoeken en snuffelen, van neerknielend bij het gentiaanblauwtje, tot opkijkend naar de zon, de maan en de sterren, hebben geresulteerd in een boek van ruim 160 pagina's en vele foto's.

Prijs: € 20,00. Aantal pagina's: 160. ISBN: 978-90-8788-047-7

UIT DE OUDE DOOS (2)

Er is niets nieuws onder de zon, ontdekte Jan Paasman, bij het lezen van het volgende artikel in de krant van 27 juni 1942.

PLAATSELIJK NIEUWS

EPE. Het is al sinds jaren een algemeene klacht in onze gemeente, dat vooral op Zaterdag- en Zondagavonden troepen opgeschoten jongens en meisjes, vooral ook uit de omgeving op verschillende punten binnen en buiten de dorpen, op de hoeken van straten, voor winkels, tuinen van particulieren enz. hinder veroorzaken aan de bewoners van die perceelen en aan het normale verkeer.

Niet alleen, dat deze jongelui door het hangen op fietsen, leunen tegen hekken, huizen enz. blijken geven nog niet op eigen beenen te kunnen staan, de overlast aan anderen wordt nog vergroot door opmerkingen, uitlatingen, naschreeuwen, waaraan de bewoners van den weg en het overige publiek zich terecht ergert.

De losbandigheid onder de jeugd is steeds een groot gevaar geweest, dat met krachtige middelen dient te worden onderdrukt.

Daar het hier gesignaleerde kwaad den laatsten tijd eerder toenam dan minder werd is de politie reeds eenige Zondagavonden er met succes tegen opgetreden. Daarnaast heeft het gemeentebestuur het wenschelijk geacht nog een speciale verordening vast te stellen, die thans in werking is getreden en volgens welke het verboden is:

a. zich op nader door den Burgemeester aan te wijzen openbare wegen of gedeelten daarvan langer op te houden, dan voor het gebruik van deze wegen als verkeersweg noodig is;

b. zich onnoodig op te houden op aan de onder a genoemde wegen grenzende open terreinen, die feitelijk, zij het ook met eenige beperking, voor het publiek toegankelijk zijn, onverschillig wie daarvan eigenaar is.

Ter uitvoering van deze verordening heeft de Burgemeester dezer gemeente de volgende weggedeelten hiervoor aangewezen:

I. de Hoofdstraat te Epe van den Haverkampsweg tot de grens der gemeente Heerde;

II. de Stationsstraat te Epe van de Hoofdstraat tot voorbij de spoorwegovergang;

III. de Hoofdstraat te Vaassen, van den Ouden Apeldoornschen weg tot het pension „Eimar”;

IV. den Deventerweg te Vaassen, van de Hoofdstraat tot voorbij de spoorovergang;

V. de Hoofdstraat te Emst van de bakkerij „de Toekomst” tot aan den Oranjeweg;

Het verdient wel aanbeveling van deze nieuwe verordening goede nota te nemen, daar het voor de politie niet altijd mogelijk is onderscheid te maken tusschen goedwillige burgers, die de straat voor een rustig praatje willen gebruiken en de straatschenders, die tot last zijn van voorbijgangers en bewoners.

TENTOONSTELLING OP HET LOO

Máxima 10 jaar in Nederland

Van 8 mei tot en met 4 september aanstaande is op Paleis Het Loo de tentoonstelling 'MÁXIMA, 10 jaar in Nederland' te zien. Naast haar plaats in de koninklijke familie belicht deze unieke expositie de verschillende maatschappelijke functies die prinses Máxima gedurende de afgelopen tien jaar in de Nederlandse samenleving vervulde.

Tien jaar woont prinses Máxima nu in Nederland. Enerzijds vervult zij als echtgenote en moeder een rol in de dynastieke opvolging. Anderzijds heeft zij met haar intensieve en veelzijdige werk veel in de Nederlandse samenleving en daarbuiten betekend. Alle verschillende 'rollen' van prinses Máxima worden in de tentoonstelling belicht, mede aan de hand van foto's en filmbeelden.

De eerste officiële kennismaking van het Nederlandse volk met de prinses – de aankondiging van de verloving met prins Willem-Alexander via de televisie in 2001 – is tevens het startpunt van de tentoonstelling. Vervolgens wordt aandacht besteed aan haar introductieperiode met de kennismakingsbezoeken van het paar aan de twaalf provincies. En dan volgen de huwelijksvoltrekking in 2002 en de doop van prinses Amalia. Als echtgenote van de Prins van Oranje is zij aanwezig bij de jaarlijkse opening van de Staten-Generaal, de viering van Koninginnedag, staatsbezoeken en bijzondere plechtigheden aan andere vorstelijke hoven. Gezamenlijk neemt het prinselijk paar deel aan officiële buitenlandse bezoeken en vertegenwoordigt het Nederland bij grote internationale manifestaties zoals de Olympische Spelen.

Ook vervult prinses Máxima diverse functies op maatschappelijk terrein. Als beschermvrouw is zij nauw betrokken bij het werkveld van het Oranjefonds, bijvoorbeeld buurtwerk, maatjesprojecten en vergroten van perspectieven voor jongeren. Als erevoorzitter van het platform CentiQ levert zij een bijdrage aan de financiële educatie van jongeren en verstandig omgaan met geld. Prinses Máxima zet zich ook al jarenlang in binnen- en buitenland in voor betere toegang tot financiële diensten voor iedereen, onder andere voor de Verenigde Naties. De bevordering van ondernemerschap ziet zij als instrument voor participatie en economische zelfstandigheid en waardigheid.

Prinses Máxima stemt haar kledingkeuze steeds zorgvuldig af op de betreffende gelegenheid. Van haar elegante kleding, die wordt getypeerd door een modieuze eigen stijl, zullen op de expositie diverse ensembles te zien zijn: de prachtige trouwjurk van ontwerper Valentino, voorbeelden van bijzondere galakleding, maar ook creaties die zij bij activiteiten op velerlei gebied heeft gedragen.